

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра української мови та прикладної лінгвістики

**ДВОМОВНИЙ ПЕРЕКЛАДНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЧИСЛІВНИКОВИМ КОМПОНЕНТОМ**

Кваліфікаційна робота
студентки 4 курсу бакалаврату
освітньої програми
**"Прикладна (комп'ютерна) лінгвістика
та англійська мова"**
спеціальності – 035.10 Філологія
(прикладна лінгвістика)
галузі знань – 03 гуманітарні науки
Євгенії МІРОНОВОЇ
Науковий керівник:
Доктор філософії, доцент кафедри
української мови та прикладної
лінгвістики Юлія ЦИГВІНЦЕВА

"Допущено до захисту"

Протокол засідання
кафедри української мови та прикладної лінгвістики
протокол № 15 від " 6 " 2024 року
завідувач кафедри _____ (підпис)
к.філол.н., доц. Сергій РІЗНИК

КИЇВ – 2024

ЗМІСТ

Анотація	
ВСТУП	1
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА СПОСОБИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	6
1.1. Семантика та класифікація фразеологізмів	6
1.2. Особливості семантики фразеологізмів із числівниковим компонентом в українській та англійських мовах	11
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. ПІДХОДИ ДО ФРАЗЕОГРАФУВАННЯ	23
2. 1. Фразеологізми в традиційних українських словниках	23
2.2. Фразеологізми як об'єкт комп'ютерного фразеографування	30
Висновки до розділу 2	37
РОЗДІЛ 3. УКЛАДАННЯ ДВОМОВНОГО СЛОВНИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ЧИСЛІВНИКОВИМ КОМПОНЕНТОМ	38
3.1. Створення бази даних фразеологізмів	38
3.2. Створення інтерфейсу словника	44
Висновки до розділу 3	51
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	62

Анотація

Дослідження присвячено укладанню двомовного перекладного електронного словника фразеологізмів із числівниковим компонентом. Воно охоплює аналіз таких аспектів, як природа фразеологічних одиниць, їхня типологія, основні досягнення української фразеографії, а також специфіка фразеологізмів з числівниковим компонентом в сучасній українській мові та їх порівняльний аналіз із такими фразеологізмами в англійській мові.

Основна мета цього дослідження полягає в укладанні електронного українсько-англійського перекладного словника фразеологізмів із числівниковим компонентом. Для досягнення цієї мети було використано різні методи, включаючи порівняльний метод, семантичний аналіз фразеологізмів, дослідження лексикографічних джерел, організацію зібраних фразеологічних одиниць у базу даних, розробку програмного забезпечення та тестування роботи програми.

У результаті цього дослідження було створено електронний двомовний перекладний словник фразеологізмів із числівниковим компонентом, що містить понад 300 фразеологізмів із числівниковими компонентами та їхні тлумаченнями. Крім того, було розроблено інтерфейс на мові Python, який дозволяє користувачам переглядати створену базу даних, шукати потрібні фразеологізми та відповідники до них, переглядати їхні визначення та приклади вживання, а також користуватися внутрішніми гіперпосиланнями словника.

Це дослідження робить внесок у розуміння природи та класифікації фразеологізмів, особливостей семантики фразеологізмів із числівниковим компонентом, а також у дослідження методів та способів укладання комп'ютерних словників.

Ключові слова: фразеологізм, числівниковий компонент, переклад, електронний словник, лексикографування, фразеографування, програмне забезпечення, база даних, лексикографія, фразеографія.

Abstract

The study is devoted to the compilation of a bilingual translated electronic dictionary of phraseological units with a numerical component. It covers the analysis of such aspects as the nature of phraseological units, their typology, the main achievements of Ukrainian phraseography, as well as the specifics of phraseological units with a numerical component in the modern Ukrainian language and their comparative analysis with such phraseological units in English.

The main purpose of this study is to compile an electronic Ukrainian-English translation dictionary of phraseological units with a numerical component. To achieve this goal, various methods were used, including the historical-comparative method, semantic analysis of phraseological units, research of lexicographic sources, organization of collected phraseological units in a database, software development and testing of the program.

As a result of this research, an electronic bilingual translation dictionary of phraseological units with a numerical component was created, containing more than 300 phraseological units with numerical components and their explanations. In addition, a Python interface has been developed that allows users to browse the database, search for the phraseology and its corresponding words, view its definitions and examples of usage, and use the dictionary's internal hyperlinks.

This study contributes to the understanding of the nature and classification of phraseological units, the peculiarities of the semantics of phraseological units with a numeral component, as well as to the study of methods and ways of compiling computer dictionaries.

Keywords: phraseology, numeral component, translation, electronic dictionary, lexicography, phraseography, software, database, lexicography, phraseography.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Створення двомовного словника з числівниковим компонентом є актуальною проблемою сучасної лінгвістики, оскільки відповідає потребам ефективної комунікації у світі, що стрімко глобалізується. Важливість цієї теми полягає в її практичному застосуванні, оскільки словники відіграють вирішальну роль у сприянні міжкультурному взаєморозумінню та вивченню мов.

Фразеологізми притаманні кожній мові. Завдяки ним ми можемо краще передати ідеї, емоції, переймати мудрість і досвід попередніх поколінь. Фразеологізми мають важливе значення для формування мовної картини світу, відображаючи національні та культурні особливості різних народів. Вони є неодмінною частиною культурної спадщини народу і передаються з покоління в покоління. Під час вивчення будь-якої мови настає момент, коли постає потреба в знаходженні відповідника словам рідної мови, і що далі людина просувається у своєму пізнанні, то складнішими стають конструкції, що потребують перекладу. Власне, оперування фразеологізмами іншої мови може розвинути певний рівень прихильності в реципієнта тексту цієї мови, оскільки це показує рівень заглиблення в національний та культурний контекст. Саме тут в нагоді стають перекладні словники. Проблемам дослідження фразеологічних одиниць, особливостям їх перекладу приділяли увагу такі мовознавці як Л. Скрипник, В. Ужченко, Ю. Прадід, О. Юрченко, Л. Савченко. Сучасні підходи до інтерпретації фразеологічних одиниць були представлені в наукових дослідженнях Н. Венжинович, О. Левченко. Динамічні процеси в фразеологічній системі слов'янських мов досліджував В. Мокієнко, а в українській мові - І. Гнатюк, Л. Пашинська та ін. Також дослідники цікавилися систематизацією відібраних фразеологічних одиниць у словниках, яка може послужити основою для подальших досліджень.

Відомими в україністиці є “Фразеологічний словник української мови” в 2 кн., який уклала В. Білоноженко та ін., “Фразеологічного словник” Н.

Батюк, “Фразеологічний словник української мови” Г. Удовиченка, “Фразеологічний словник української мови” В. Ужченка і Д. Ужченка, однотомний “Фразеологічний словник української мови” за редакцією В. Винника та інші. Лексикографуванням фразеологічних одиниць цікавилися П. Горещкий, Л. Юрчук, Г. Удовиченко, В. Ужченко, Ю. Прадід, Т. Цимбалюк-Скопненко та інші. Віднедавна спостерігаємо особливу увагу до електронних словників, які є зручним, швидким та компактним способом зберігання інформації, зокрема й фразеологічної. Про це в своїх працях зауважували В. Перебийніс, В. Сорокін та ін. На сьогодні більшість фразеологічних словників існують у комп’ютерних копіях, лише деякі - у комп’ютерних версіях. Залишається актуальною потреба в електронних словниках, формат та процес укладання яких ґрунтуватиметься на врахуванні здобутків сучасної комп’ютерної лексикографії та розвитку інформаційних технологій.

Метою кваліфікаційної роботи є укладання електронного українсько-англійського перекладного словника фразеологізмів із числівниковим компонентом.

Об’єктом дослідження є українські та англійські фразеологізми, а **предметом** - фразеологізми з числівниковим компонентом, їхні семантичні та структурні особливості, способи їхнього фразеографування.

Завдання роботи:

- 1) з’ясувати природу фразеологічних одиниць та їхню типологію;
- 2) окреслити основні здобутки української фразеографії;
- 3) проаналізувати фразеологізми з числівниковим компонентом в сучасній українській мові;
- 4) дібрати англійські відповідники до аналізованих фразеологічних одиниць;
- 5) схарактеризувати основні підходи та методи фразеографування;
- 6) укласти базу даних словника;

- 7) розробити макро- та мікроструктуру словника;
- 8) створити програму електронного словника за допомогою мови програмування Python;
- 9) протестувати та проаналізувати роботу програми.

Джерелами дослідження є словникові статті, які містять фразеологізми з числівниковим компонентом, що взяті з одномовних (“Фразеологічний словник української мови” у 2 т. Г. Удовиченка (1984), “Фразеологічний словник української мови” В. Ужченка, Д. Ужченка (1998), “Cambridge English Dictionary” та ін.) та перекладних словників (“Англо-український фразеологічний словник” К. Баранцева, “Українсько-польський словник усталених виразів” Т. Космеди, О. Гоменюк, Т. Осіпової), а також матеріали академічного “Словника української мови” в 11 томах та “Словника української мови” у 20 томах.

Для виконання поставлених у цьому дослідженні завдань будуть застосовані такі **методи**: описовий, порівняльний метод, метод аналізу словникових дефініцій, комп’ютерне моделювання.

Це дослідження базується на великому спектрі теоретичних робіт, які охоплюють різні аспекти мовознавства, включаючи історичний аспект комп’ютерної лексикографії як проблеми сучасного мовознавства (Є. Купріянов), фразеологію української мови та сучасної української мови (Л. Авксентьєв, В. Мокієнко, Л. Скрипник, В. Ужченко та ін.), порівняльну типологію фразеологізмів в англійській та українській мовах (І. Корунець), проблеми перекладу прислів’їв та афоризмів з української мови англійською (Н. Венжинович) та феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови з етимологічного та етнолінгвістичного аспектів (Л. Савченко), а також конкретні методики укладання словників українських фразеологізмів, що можуть бути адаптовані для комп’ютерного формату (Л. Пашинська).

Новизна роботи полягає в комплексному дослідженні фразеологізмів із числівниковим компонентом в українській та англійських мовах, а також в розробці двомовного перекладного словника з числівниковим компонентом. Це дослідження робить внесок у розуміння природи та класифікації фразеологізмів, особливостей семантики фразеологізмів із числівниковим компонентом, а також в дослідження методів та способів укладання комп'ютерних словників.

Практичне значення цієї роботи полягає в тому, що вона може слугувати джерелом для подальших досліджень у галузі лінгвістики та комп'ютерної лексикографії. Окрім того, розроблений в рамках цієї роботи двомовний перекладний словник може бути корисним для перекладачів, мовознавців, студентів та всіх, хто цікавиться українською та англійською мовами. Він може допомогти у вивченні та розумінні специфіки фразеологізмів із числівниковим компонентом в обох мовах.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та джерел і додатків.

Перший розділ зосереджений на теоретичних засадах та способах систематизації фразеологізмів у сучасній фразеології. Він включає в себе дослідження природи та класифікації фразеологізмів, а також особливостей семантики фразеологізмів із числівниковим компонентом в українській та англійських мовах.

Другий розділ присвячений проблемі фразеографування. Він охоплює дослідження фразеологізмів в сучасній традиційній лексикографії, розглядає фразеологізми як об'єкт комп'ютерного лексикографування, а також методи та способи укладання комп'ютерних словників.

Третій розділ зосереджений на укладанні двомовного словника фразеологізмів із числівниковим компонентом. Він описує створення бази даних фразеологізмів та створення інтерфейсу словника.

Загальний обсяг роботи – 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА СПОСОБИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

1.1. Семантика та класифікація фразеологізмів

Фразеологізми є неодмінною частиною культурного коду кожної нації, тому не дивно, що в українській мові вони також посідають особливе місце. Унікальна структура цих словосполучень викликає інтерес дослідників і потребує ретельного аналізу як їхнього змісту, так і мовної форми. Розуміння структури, семантики та сутності фразеологізмів має неабияке значення для розуміння національного менталітету носіїв мови.

Значна кількість суперечок у фразеології пов'язана з визначенням фразеологізму. Попри існування понад двадцяти запропонованих дефініцій, жодна з них не отримала загального визнання. В українській фразеології визначенням фразеологізму займалися кілька видатних учених. Наприклад, Л. Скрипник визначає фразеологічну одиницю як лексико-граматичний комплекс, що складається з двох або більше окремо оформлених компонентів. Ці компоненти граматично структуровані за зразком словосполучення або речення. Важливою особливістю фразеологічної одиниці є її цілісне значення, яке відтворюється в мові автоматично, відповідно до традиції [40, с. 11] .

Для формулювання визначення фразеологічної одиниці необхідно детально проаналізувати її структуру, семантику та контекст використання. Це включає в себе дослідження її метафоричності, еквівалентності, синонімічності, стійкості, цілісності, формальних відношень і зв'язків, а також способу відтворення в мовленні. Фразеологізми відрізняються своєю унікальністю, вони не можуть бути буквально перекладені на інші мови, і вони використовуються в готовому вигляді. Фразеологізми не вводять нові концепти, але вони вказують на ставлення до вже відомих речей. Існують різні

класифікації фразеологізмів, які допомагають систематизувати ці мовні одиниці.

Проаналізувавши дефініції фразеологізма, запропоновані різними дослідниками, пропонуємо зупинитися на такому визначенні: фразеологізм – це окрема самостійна одиниця мови, що характеризується фразеологічним значенням, компонентним складом, граматичними категоріями, відтворюваністю. Сукупність мовних одиниць, яким властиві ці риси, буде становити обсяг фразеології будь-якої мови [9]. У цій роботі також буде використовуватись синонім “фразема”.

Фразеологічне значення базується на етимологічному (первинному) образі, який виникає в результаті відображення типової предметно-поняттєвої ситуації в національній мовній свідомості та семантичних асоціаціях, що виникають в результаті взаємодії лексичних компонентів фразеологізму. Фразеологічне значення поєднує в собі відображення позначуваного фрагмента дійсності і ставлення до нього певного мовного колективу. Семантичні перетворення компонентів фразеологізму відбуваються головним чином двома шляхами - метонімічним та метафоричним. Ці перетворення призводять до того, що фраземотворчі компоненти в процесі фразеологізації розвивають у собі якісно нові властивості. Фразеологічні варіанти є видозмінами фразеологізмів, які характеризуються відносною тотожністю фразеологічних значень і етимологічних образів, але відрізняються окремими компонентами, що надають їм певної експресивно-стилістичної забарвленості. За функціонально-стилістичними ознаками фразеологізми поділяють на літературні та нелітературні [38, с. 770].

При розгляді класифікацій фразеологізмів, ми звернули увагу на три основні групи. Це класифікація за ступенем злиття компонентів, за характером структурних зв'язків та за синтаксично-стильовими функціями.

Класифікацію за ступенем компонентів запропонував французький дослідник Ш. Баллі [5], а в подальшому розвинув В. Виноградов [8]. Вона

складається з фразеологічних зрощень, фразеологічних єдностей, фразеологічних сполучень та фразеологічних виразів.

Фразеологічні зрощення – це семантично неподільні одиниці, значення яких не випливає зі значень їх компонентів [8, с. 146]. Вони також називаються ідіомами. Різниця між ідіомами та фразеологізмами полягає в тому, що ідіоми – це фразеологізми, які повністю втратили свою внутрішню форму. Визначити, звідки взялось значення ідіом, може бути складною етимологічною проблемою. Наприклад, ідіома *twenty-three skidoo* означає “дати драла”, та має прямий переклад “двадцять три скіду”, але ніхто не знає, що таке *skidoo* і чому саме двадцять три.

Ідіоми не можна дослівно перекладати на іншу мову, а перефразування може призвести до втрати значення. В такому разі варто лише знайти відповідну ідіому в іншій мові або перекласти її одним словом або вільним словосполученням з подібною семантикою. Наприклад, англійська ідіома *kick the bucket* означає “вмерти”, хоча дослівним перекладом буде “вдарити відро”. Англійська ідіома *raining cats and dogs* має значення “сильна злива”, хоча буквальный переклад - “дощить котами й собаками”.

Фразеологічні єдності – це семантично неподільні одиниці, цілісне значення яких умотивоване значенням їх компонентів. Вони характеризуються образністю, метафоричністю та емоційно-експресивною забарвленістю [8, с. 146].

Фразеологічні сполучення – це вирази, що складаються зі словосполучень, де слова мають вже зв'язані між собою значення. Вони характеризуються аналітичністю, тобто кожне слово в такому сполученні може виокремлюватися з більшою чіткістю [8, с. 146].

Загалом, семантична класифікація В. Виноградова виявилася досить функціональною, але все одно містить певні недоліки. Наприклад, деякі підгрупи в межах типів виділялися за різними критеріями. Також часто виникали складнощі у встановленні відмінностей між критеріями, які

використовуються для класифікації фразеологічних одиниць як фразеологічних зрощень або фразеологічних єдностей.

Фразеологічні вирази, по суті, можна описати як стійкі за складом і вживанням семантично подільні звороти, які складаються повністю зі слів із вільним значенням. Вони включають прислів'я, приказки, афоризми. Фразеологічні вирази цього класу відрізняються від вільних словосполучень своїм походженням та функцією в мові, де вони можуть представляти як комунікативні судження, так і номінативні поняття.

Кожен тип фразеологізмів має свої характерні ознаки та особливості. Багато лінгвістів не відносять фразеологічні вирази до фразеологічних одиниць, тому що вони позбавлені основних ознак фразеологізмів.

Класифікація за характером структурних зв'язків визначає фразеологічну одиницю як самостійну одиницю мови, що створюється на основі власне структурного зв'язку цілого і не збігається із поняттям поширення слів-компонентів на основі їх валентних відношень. За цією класифікацією, фразеологічні одиниці поділяються на три групи: з однопозиційним, двопозиційним та трипозиційним оточенням. Цей метод аналізу фразеологічних одиниць за оточенням допомагає вирізнити фразеологізми на фоні інших лінгвістичних одиниць та визначити їх семантику, але через певну складність і громіздкість він не набув широкого застосування в систематизації фразеологічного матеріалу різних мов. Він також акцентує увагу на експресивності як характерній ознаці фразеологічної одиниці. Зазвичай, рідко знаходиться слово-еквівалент, яке б такою ж мірою передавало ту виразність, що притаманна фразеологізму [6, с. 42].

Класифікувати фразеологізми за характером структурних зв'язків намагались також і інші дослідники. Наприклад, В. Мокієнко акцентує увагу на експресивності як характерній ознаці фразеологічної одиниці [16].

І остання з вищезазначених – **класифікація фразеологізмів за синтаксично–стилістичними функціями**. Згідно з цією класифікацією, фразеологізми поділяються на такі групи:

1. Іменникові фразеологізми – називають предмет чи явище, наприклад, *п'ята колона, три кити*. Вони виступають в реченні як підмети, додатки, іменні частини складених присудків тощо.
2. Прикметникові фразеологізми – називають ознаки, наприклад, *одним миром мазані*. Вони зазвичай виступають в реченні як означення або іменні частини складених присудків.
3. Прислівникові фразеологізми – характеризують дію, стан чи ознаку, наприклад, *одним подихом*. Вони виступають в реченні у ролі різних обставин.
4. Вигукові фразеологізми – вказують на почуття, емоції, наприклад, *от тобі й на, от тобі й раз*. Вони використовуються в тексті нарівні зі звичайними вигуками.

Щодо функціонально-стилістичних властивостей, фразеологізми можуть відноситися до розмовного, книжного або стилістично нейтрального стилю мовлення, залежно від їхнього виразного забарвлення.

Ця класифікація ґрунтується на визначенні фразеологічної одиниці як самостійної мовної одиниці з власним значенням, компонентним складом та можливістю виконувати різні синтаксичні функції.

Варто також зазначити, що, окрім цих трьох класифікацій, існує також **класифікація за способом творення**, яка базується на тому, що фразеологізми бувають первинні та вторинні, де перша група утворює словосполучення шляхом поєднання семантично незалежних один від одного слів, а фразеологізми другої групи утворюються на основі інших (більших) фразеологічних одиниць, таких як прислів'я чи приказки. Наприклад, фразеологізм *моя хата з краю* утворився від прислів'я *моя хата з краю, нічого не знаю*.

Не менш важливою є класифікація українського дослідника В. Корунця [11], який поділяє фразеологізми **на національні та інтернаціональні**. Згідно з цією теорією, національні фразеологічні одиниці відображають специфічні риси або характеристики, що є властивими для певного народу. Ці фразеологічні одиниці створені на основі компонентів та образів, які є характерними для певної нації та мови.

Інтернаціональні ж фразеологізми є загальними для декількох мов, які зазвичай є спорідненими або ж географічно близькими. Це ідіоматичні вирази з однаковим лексичним значенням і складом компонентів. Це явище можна пояснити історичним розвитком мов, подіями, що впливали на цей процес, та близькістю культур та мовних засобів для їх відображення.

1.2 Особливості семантики фразеологізмів із числівниковим компонентом в українській та англійських мовах

Фразеологізми відображають узагальнений досвід народу і мають глибокий зміст. Вони можуть застосовуватися до різних ситуацій і є важливою частиною культурної спадщини, яка передається з покоління в покоління. Числівниковий компонент часто зустрічається в цих виразах і відіграє важливу роль у формуванні фразеологічних одиниць в українській та англійській мовах. Ці числівникові компоненти можуть бути явними або прихованими вказівками на число. Коли вони стають частиною фразеологізмів, вони втрачають своє первинне лексичне значення. Числа є об'єктивними показниками реальності, які люди формалізували для представлення кількості та пізнання світу, сприяючи розвитку наук і технічного прогресу. Вони також важливі в мовній системі, де їх сутність не може бути повністю розкрита без кількісних відношень.

Варто відзначити, що сучасні науковці використовують різноманітні терміни для опису показників кількості, такі як “нумеральний компонент” [61], “нумеронім”, “квантитативний компонент”, або процесів таких як “денумерація композитів”[47], коли числівники перетворюються, втрачаючи своє первісне кількісне значення, з метою інтеграції з іншими числівниками для формування нової семантичної структури.

Фразеологічні одиниці з числівниками є вторинними мовними конструкціями, які відрізняються від початкових фраз за структурою та змістом [47, с. 28]. Розуміння їх зовнішньої та внутрішньої структури важливе для сучасних лінгвістичних досліджень. У полілексемних одиницях існує напруга між традиційною та okazіональною формою, буквальним перекладом і коментарем, об’єктивною та суб’єктивною оцінкою, початковою та похідною структурами, нейтральною та експресивною лексикою, національним і транснаціональним аспектами.

Семантика фразеологізмів з числівниковим компонентом визначається значеннями вихідних одиниць, і їхні числівникові характеристики стали мовною традицією для позначення емоцій та людей. Вони є вторинними номінаціями, що корелюють з конотативною лексикою та етнокультурними особливостями мовців. Спільні риси фразеологізмів з числівниковим компонентом в різних мовах дозволяють перекладати їх внутрішніми засобами цільової мови, зберігаючи зміст, а не обов’язково лексико-синтаксичні паралелі.

Числівники, як абстрактні одиниці номінації кількості, займають центральне місце в мовному полі кількості. Вони інтегрувалися з предметними значеннями, але зберегли свою квантитативну функцію. Числівники вказують на кількість, номінують когнітивні результати людської діяльності та маркують числові характеристики об’єктів і їх частин [47, с. 49].

Числівники як частина мови мають категоріальне значення, граматичне представлення та словотвірні можливості. Вони можуть створювати нові

лексичні одиниці, що сприяє розширенню словникового складу та виявленню еволюційних процесів квантитативної лексики.

Для розуміння тенденцій розвитку та утворення фразеологічних нумеральних сполучень необхідно вивчити основні аспекти числівників:

1. Їхнє походження в “оселі предметності” (числівники не виникають відразу, а формуються на основі спостереження за реальним світом. Наприклад, числівник *два* може виникнути з потреби відрізнити предмет від одного або більше предметів).
2. Процеси термінологізації та детермінологізації.
3. Розширення в сферу фразеології.
4. Виконання нумеративної та квантитативної функцій для номінування точної, приблизної та невизначеної кількості.
5. Семантичні зміни від предметного до абстрактного значення.
6. Потенціал для словотворення [47, с. 29].

Числівники демонструють процеси звільнення від предметних асоціацій і символізм чисел у культурних та міфологічних контекстах. В англійській мові існує ціла парадигма слів, утворених від числівників, включаючи адвербіальні, ад’єктивні, субстантивні та службові слова, напр. *once, twins, between*.

Враховуючи ці відомості, можна зрозуміти, як числівники в англійській мові перетворюються і використовуються у фразеологічних одиницях. Ці числівники, які були відокремлені від своїх предметних асоціацій, тепер використовуються для створення унікальних виразів, що відображають національні характеристики англійської мови.

Фразеологічні одиниці англійської мови відрізняються національними характеристиками. Числівники в них зазвичай пов’язані з діями, персонажами, легендарними подіями і відображають авторитет, що впливає з їх зв’язку зі спільнотою. Коли числівник поєднується з іменником, вони створюють синтаксичну одиницю, але в контексті фразеологічного сполучення числівник

приймає іншу форму. Фразеологізми, що включають числівники, відображають як внутрішні, так і зовнішні аспекти людської особистості. Вживання числівникового компонента у фразеологічних сполученнях є приблизним і невизначеним відповідно до соціальних показників або контексту, тобто в одному контексті певний числівник може асоціюватися з одними характеристиками або ситуаціями, а в іншому — з іншими. Наприклад у фразеологізмах *to give someone the third degree* (піддати когось інтенсивному допиту) та *at sixes and sevens* (бути розгубленим) числівники три і шість/сім використовуються для створення фраз, значення яких не можна вивести безпосередньо з числівників.

З точки зору стародавньої символіки, числа сім і дев'ять мають спільні риси. Дев'ять – це кінець, фінішна точка цифрового ряду аж до його повернення до одиниці. Сім також може означати цілий період або цикл. Тому числівники в деяких випадках можуть бути взаємозамінними. Так, у фразеологізмі *on cloud seven (nine)* використання обох числівників, з точки зору символіки, є цілком зрозумілим, адже вони символізують максимум можливого, межу. Десять заповідей – перша фразеологічна одиниця з числівником “десять”, що заслуговує на увагу, якщо розглядати її з символічної точки зору. Число “десять” може символізувати духовні досягнення, любов до Бога та найближчих, що повністю відповідає даній фразеологічній одиниці [60, с. 147].

Архаїчні концепції числа відображаються у фразеологізмах, проходять трансформацію, розвиваються і служать основою для створення нових образів. числівникові фразеологізми, або ідіоматичні вирази з числівниковим компонентом, відзначаються високим рівнем представлення в англійському мовному світогляді. Найпопулярніші числа у фразеологізмах знаходяться в діапазоні від 1 до 10, наприклад в англійській це *first hand, second nature, third wheel, fourth dimension, fifth column, at sixes and sevens, eighth wonder, on cloud nine, one in ten*. Така сама ситуація і в українській мові: *один чорт, між двох*

вогнів, три чисниці до смерті, в чотири ока дивитись, п'ять копійок, шість на дев'ять, за сімома печатками, десята справа.

Фразеологічні одиниці, що містять іменник та числівник, можна класифікувати за їхнім семантичним значенням на декілька категорій: фразеологізми, що називають особу, фразеологізми, що називають неособу, фразеологізми, що називають конкретний предмет, та фразеологізми, що називають абстрактний предмет. Наприклад, серед фразем, що є назвами конкретного предмета та позначають частину тіла, можна виділити такі: *комбінація з трьох пальців* (дуля) та *як чорт сім кіп гороху змолотив* (наявність шрамів від віспи).

Найбільш продуктивним числівниковим компонентом в українській та англійській фразеології є “один”, який актуалізує щось окреме і підкреслює самоцінність чогось наявного. В українській фразеологічній картині світу людина важлива як частина цілого, тому числівниковий компонент “один” символізує самотність людини [61, с. 528]. Наприклад, *один як палець*. В англійській культурі люди схильні до індивідуалізму, тому числівниковий компонент “один” часто використовується для підкреслення індивідуальності. Наприклад, *one in a million, one and all, number one*.

У фразеології англійської мови числівниковий компонент “one” може відображати кількість, якщо він використовується в контексті простоти й точності арифметичних дій, як у виразі *put two and two together*, або коли він входить до складу ідіом, що мають конкретне значення, а саме описують існуючу подію чи явище [61, с. 528].

Числівниковий компонент “one” також може вказувати на початок, межу або перевагу, як у виразах *a great one for, a quick one, as one o'clock, one for the road*. Крім того, числівниковий компонент “один” може вказувати на дуже малу кількість, як у виразі *one man no man*, або на однаковість чи єдність, як у виразах *act as one, one bone one flesh*. У виразі *in one fell swoop* числівниковий компонент “one” вказує на швидку, раптову дію.

Числівниковий компонент “два” в українських та англійських фразеологізмах може вказувати на суперечливість, двоїстість у судженнях, як у виразах *між двох вогнів, сидіти на двох стільцях*, або на подібність, схожість предметів або людей, як у виразі *like two peas in a pod, як два чоботи пара*. Фразеологізм *вбити двох зайців одним пострілом* має однакове значення як в англійській, так і в українській мові [61, с. 528].

Цей числівниковий компонент допомагає узагальнити образну семантику виразів, додаючи до них символічне значення цих числівників – подвійність, відсутність єдності. Фразеологізм “як дві краплі води”, який базується на порівнянні, також має близькі, але не ідентичні образи в обох мовах. Ідентичними значеннями цих фразеологізмів є “повністю, дуже схожий на когось, щось або подібний до когось, чогось”. Схожість предметів в українській мові підкреслюється порівнянням їх з краплями води, в англійській – з горошинами, що, в свою чергу, створює мовні умови для посилення емоційної оцінки та експресивності фразеологічних одиниць.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що числівникові елементи в англійських фразеологічних виразах можуть перебувати між двома крайностями денотативного відношення: з одного боку, вони можуть позначати конкретні об’єкти підрахунку, надаючи точність і однозначність; з іншого боку, вони можуть набувати символічних значень, що дозволяють сприймати число як знак з якісним навантаженням, який не прив’язаний до конкретного кількісного значення. Це відображає загальну мовну тенденцію до образності, метафоричності [61, с.530].

Один фразеологічний вираз може містити два числівникові елементи, найчастіше це “один” і “два”. “Два” символізує якусь конкретну кількість, тоді як “один” підкреслює відсутність множинності, як у виразі *два коти в однім мішку не влезатся*. Феномен вторинного надання значення числівниковим компонентам у складі фразеологічних одиниць в українській та англійській мовах відображає злиття логіко-математичного та інтуїтивного сприйняття

процесу підрахунку. Математичний підхід передбачає точність і однозначність результату підрахунку. Математичний підхід забезпечує точність та визначеність результату підрахунку. У контексті народної культури, підрахунок розглядається як спосіб виявлення складних або прихованих аспектів об'єкта.

В українській фразеології числівниковий компонент “сім” займає третю позицію серед найуживаніших (*сім п'ятниць на тиждень, сім п'ядей у лобі*), він є більш продуктивним, ніж в англійській, де третю позицію за продуктивністю займає числівниковий компонент “nine” (*dressed to the nines, a nine days' wonder, on cloud nine*). В англійській мові цей числівниковий компонент може відображати різні семантичні аспекти, такі як “безмірність”, “досконалість”, “граничність”, “нескінченність”, а також семи “невизначено велика кількість” або “помірна кількість”. Це свідчить про вторинну семантизацію числівникових компонентів у складі фразеологічних одиниць, що відображає поєднання логіко-математичного та наївного розуміння процедури лічби. Не всі числівникові компоненти використовуються в фразеологічних одиницях обох мов, що вказує на прогалини в наївному мовному числівниковому ряді порівняно з загальноприйнятим математичним [61, с. 529].

Сучасні дослідження показують, що фразеологічне значення є багатокомпонентною структурою, де компоненти лексичного значення і компоненти фразеологічного значення майже ідентичні. Це означає, що основними компонентами фразеологічного значення є сигніфікативний, денотативний і структурний компоненти, тоді як етнокультурний компонент є необов'язковим [60].

Це можна продемонструвати на прикладі порівняння англійських та українських фразеологізмів з числівниковими компонентами. Важливо відзначити, що під час порівняння за ступенем структурної близькості, фразеологізми, які ми аналізували, можуть мати ідентичні фразеологічні

образи або, як мінімум, дуже схожу семантику. Ця близькість, але не ідентичність образів відображається у певних лексичних відмінностях між прототипами порівнюваних фразеологізмів різних мов, які є основними лінгвістичними показниками відсутності такої ідентичності. У деяких фразеологізмах можна спостерігати абсолютно різні образи, але при цьому вони мають спільну фразеологічну модель [61, с. 529].

Прикладом фразеологічних виразів, що спільно характеризуються фразеологічною моделлю та ґрунтуються на яскравій метафорі, є вираз *вбити двох зайців одним пострілом* (*kill two birds with one stone*) в українській та англійській мовах. Цей вираз символічно висловлює бажання розв'язати дві різні задачі або досягти двох різних цілей одночасно. Образність цього фразеологізму підкреслюється очевидним парадоксом та гіперболою у внутрішньому зв'язку лексичних компонентів, що вказують на неможливість вбити двох зайців (птахів) одним пострілом.

Важливо зазначити, що числівникові компоненти в фразеологізмах не лише додають образності, але й відіграють ключову роль у граматичній структурі цих виразів. Це особливо помітно в дієслівних фразеологізмах, де числівники можуть вказувати на інтенсивність, частоту або порядок дій. У “Фразеологічному словнику української мови” (ФСУМ 2) [41] зафіксовано фраземи, що лінгвалізують динамічні ознаки, які стосуються психічного стану людини: *ні в п'ять ні в десять* (розгубитись), *душа розривається на дві половинки* (страждати), *ставати/стати в один ряд* (досягати певного рівня). Фраземи, що лінгвалізують динамічні ознаки, пов'язані з поведінкою людини: *одним розчерком пера* (не вникати), *триматися одного* (стояти на своєму, не відступати), *стояти на одному* (відстоювати) та інші. У словнику виявлено фраземи, що лінгвалізують людську діяльність та пов'язані з розумовою діяльністю людини. Наприклад, *думати/міркувати*, *надіятися/сподіватися* (*жити одним днем* – не думати, *держи в обидві жмені* – не сподіватися).

Прислівникові фразеологізми в українській мові, що мають якісно-означальний характер, відображають різні атрибути, що присвоюються особі, неособі, конкретному предмету або абстрактному предмету. Вони вказують на характер діяльності людини, акцентуючи на швидкості виконання динамічних властивостей, інтенсивності, вичерпності динамічних властивостей, а також на відповідність або невідповідність певним вимогам щодо правильності тривалості динамічних властивостей. Наприклад, *на тисячу відсотків* – підкреслює інтенсивність або повноту якоїсь характеристики, *одним махом* – вказує на виконання дії за один раз.

Вигукова фраземіка з компонентом “кількісний числівник” не є характерною для української мови, хоча включає декілька фразеологічних одиниць у вигляді побажань та клятв. Найпоширенішими серед фразеологічних одиниць з компонентом “кількісний числівник” є моделі “прикметник + іменник” (*велика трійця*) та “прийменник + числівник + іменник” (*на два фронти*), менш поширеною є модель “іменник + прийменник + числівник” (*палиця з двома кінцями*) [24, с.184].

В англійській мові словоскладання (композиція) є основним методом утворення денумеральних композитів, як-от *two-piece, three-cornered*. Модифікації часто стосуються числівників *one, two, three*. Продуктивні моделі включають Num+ -th, Num+ -th+ -ly, Num+ -(e)s, де утворення на -ce формують закриту парадигму (*once, twice, thrice*) [47, с. 30]. Числівники, такі як *alone*, є похідними від словосполучень і використовуються як прикметники або прислівники в конструкціях типу *He alone can do it; Let the things alone*. Вони виражають значення відчуженості та винятковості, а також проходять десемантизацію від предметного значення до абстрактного. Таким чином, числівники проходять етапи від предметного до квантитативного значення, виступають маркерами розмитої нумеральності та спустошеності, а також мають значний потенціал для утворення нових слів та фразеологічних сполучень [47].

Переклад фразеологізмів може бути складним завданням через їхню мовну унікальність. Перед тим, як вибрати відповідний метод перекладу, фразеологізми потребують визначення, розуміння та аналізу. Це впливає з того, що слова не мають точних міжмовних еквівалентів, адже навіть у межах однієї мови абсолютні синоніми трапляються рідко. Повна еквівалентність слова-джерела та його перекладного відповідника недосяжна. Кожне слово, що розглядається як відповідник, завжди має більше значень, ніж інше, що призводить до проблеми нееквівалентності на рівні слів.

М. Бейкер вказує, що основні виклики, які створюють ідіоматичні та постійні вирази при перекладі, пов'язані з двома ключовими проблемами: здатністю правильно ідентифікувати та інтерпретувати ідіому та труднощами у передачі різних аспектів значення, які ідіома або постійний вираз передає цільовою мовою [56, с. 65].

Однією з проблем, з якою перекладач може зіткнутися при перекладі ідіом, є відсутність еквівалентності на фразеологічному рівні. Фразеологізми є в усіх мовах, але знайти відповідний еквівалент у мові перекладу, який би відповідав фразеологізму у вихідному тексті як за формою, так і за значенням, може бути важко. Фразеологізм може включати культурно-специфічний елемент, що створює додаткові виклики для перекладача.

З одного боку, адекватний переклад значної кількості образних фразеологізмів можливий лише через детальний вибір варіантів, які мають близьке до оригіналу значення, а також свою образність і виразність у мові перекладу. Ця схожість може бути заснована на компонентних образах, що є спільними для мови оригіналу і мови перекладу, а також на їхній структурній формі, наприклад: *measure twice and cut once* – *сім разів одміряй, а один раз відріж*.

Розглянемо декілька ключових методів перекладу фразеологізмів з числівниковим компонентом:

Знаходження еквіваленту. Цей метод передбачає збереження кожного компонента фразеологізму вихідної мови у мові перекладу. Слова також формують основні образи, експресію та переносне значення. Переклад за допомогою еквівалентів використовується при перекладі фразеологізмів, які мають однакове джерело в обох мовах, наприклад: *the thirty pieces of silver* – *тридцять срібняків*; *the fifth column* – *п'ята колона*; *fifth wheel* – *п'яте колесо*.

Знаходження автентичних ідіоматичних відповідників. Фразеологізми, як правило, легко підбираються до відповідних аналогій у мові перекладу. Фактично, фразеологізми в англійській та українській мовах зазвичай дуже близькі за своїм конотативним значенням. Ці спільні та схожі риси фразеологізмів свідчать про те, що вони є справжніми аналогами, наприклад: *two peas in a pod* – *два чоботи пара (схожі за характером)*; *two-edged sword* – *палиця з двома кінцями (суперечлива тема/спірне питання)*.

Описовий переклад ідіоматичних та сталих виразів. Значення багатьох фразеологізмів можна передати лише за допомогою експлікації, тобто описовим способом. Залежно від складності значення, що міститься в одиниці мови оригіналу, його можна передати бажаною мовою, наприклад: *to be a zero* – *бути нікчемною особистістю*; *кривий на одне око* – *blind in one eye* (сліпий на одне око).

Для адекватного перекладу фразеологічних одиниць з числівниковим компонентом важливо враховувати їхню когнітивну значущість, мовну стабільність, формальну та семантичну цілісність. Вони відрізняються від змінних фраз своєю біполярністю в контексті відкритості як до зближення так і до розходження значень. Вони історично стали валоративними знаками, що описують кількісні характеристики світу. Оточення таких фразеологізмів впливає на значення числівників, надаючи їм національно маркованих конотацій через етнічну адаптацію. Переклад таких одиниць не є простою передачею значень компонентів, а вимагає етимологічного аналізу та

співвіднесення з культурними елементами, такими як міфи та легенди [47, с. 28].

Отже, підсумовуючи написане вище можна сказати, що фразеологізми є важливими елементами мови, що вимагають детального аналізу. Фразеологізми з числівниковим компонентом непрості для перекладу. Мета перекладу фразеологізмів – це повне відтворення їхнього значення мовою перекладу і, якщо можливо, відтворення структурних особливостей, образності, експресивності та конотативного значення фразеологічних одиниць мови оригіналу.

Висновки до розділу 1

Фразеологізми охоплюють різні типи, що ґрунтуються на різноманітних критеріях та підходах до класифікації. Кожен тип має свої особливості та виконує різні функції.

Фразеологізмами з числівниковим компонентом називаються такі фразеологізми, в яких числівники виконують різні семантичні функції та збільшують експресивність висловлювання. Ці числівники можуть відображати реальні об'єкти або явища, але іноді вони можуть втратити свою первісну образність через невизначеність їх походження. Конотативний компонент завжди відіграє істотну роль в структурі фразеологічного значення. Фразеологізми з числівниками відображають унікальний сегмент культурно-концептуальної системи кожної лінгвокультури і важливі для адекватного перекладу. Переклад фразеологізмів може бути викликом через їхню унікальність. Вони вимагають детального аналізу для визначення і інтерпретації. Різні методи перекладу, такі як знаходження еквівалентів та автентичних ідіоматичних відповідників, або описовий переклад, можуть бути використані залежно від контексту.

РОЗДІЛ 2. ПІДХОДИ ДО ФРАЗЕОГРАФУВАННЯ

2. 1. Фразеологізми в традиційних українських словниках

У сучасній традиційній лексикографії фразеологізми розглядаються як окрема категорія одиниць, що мають свої власні особливості та функції в мовленні. Лексикографи зосереджуються на вивченні фразеологізмів з точки зору їхньої структури, семантики, етимології, функціонування в тексті та їхньої варіативності.

Фразеографія та лексикографія є двома відмінними галузями мовознавства, що мають різні об'єкти дослідження. Хоча обидві галузі займаються описом мовних одиниць, фразеографія спеціалізується на фраземах, тобто сталих словосполученнях з непрямым значенням, тоді як лексикографія зосереджується на окремих словах. Основна відмінність полягає в тому, що фразеографія вимагає використання спеціалізованих методів та підходів для дослідження та опису фраземіки, оскільки фраземи мають свої особливості, які відрізняють їх від окремих слів. Наприклад, фраземи можуть мати конотативне значення, структурно-граматичні особливості та специфічні функціональні характеристики, які вимагають детального опису в словниках [45].

Упродовж минулих десятиліть в україністиці укладено фразеологічні словники різних типів. В українському мовознавстві з'явилося багато цікавих тлумачних і перекладних фразеологічних словників, які представляють фразеологічне багатство не тільки літературної, але й діалектної та індивідуально-авторської фразеології сучасної української мови.

Всупереч тому, що лексикографічна фіксація українських фразеологізмів відбувалася ще з XVII століття, наукова аргументація фразеографічних понять стала особливо актуальною з 60-х років XX століття [32, с. 107]. Серед численних завдань сучасної фразеології, акцентується

важливість повного фразеологічного документування, систематизації та опису фразеологічних одиниць. Автори сучасних тлумачних та перекладних фразеологічних словників застосовують новітні методи укладання лексикографічних робіт з метою якомога більшого документування різноманітності фразеології сучасної української мови та інших мов, а також надання детальної інформації про характеристики фразеологічних одиниць.

“Словник української мови”, який був створений Б. Грінченком у 1907-1909 роках [25], вважається авторитетним джерелом для українських лексикографів, оскільки він включає не тільки реєстрові слова, але й фразеологізми. З того часу фразеологічні одиниці стали об’єктом спеціалізованого дослідження в окремих збірках, де були вдосконалені та розширені принципи фразеологічного лексикографування. Важливо відзначити, що кінець 50-х років ХХ століття став періодом перших спроб наукової систематизації фразеологічного матеріалу в спеціалізованих словниках [11, с. 21].

Для дослідників, які займаються вивченням фразеологічного рівня будь-якої мови, фразеологічні словники тлумачного типу є найважчою лексикографічною роботою. Їх вважають вершиною фразеографії, особливо великі словники, які повноцінно представляють і пояснюють фразеологію певної мови, і створення яких можливе лише для великих лексикографічних колективів.

З дослідження історії української фразеографії відомо, що Н. Батюк була піонеркою у створенні навчально-методичних робіт та компіляції тлумачних фразеологічних словників в українській лінгвістиці у 60-х роках ХХ століття [21]. Створений нею “Фразеологічний словник” (ФС) (1966) відіграв роль першого тлумачного фразеологічного словника української мови в другій половині ХХ століття. Цей словник організовано за алфавітом (за першим словом-компонентом), з обов’язковим акцентуванням кожного компонента стійкого виразу, і в ньому роз’яснюються найбільш поширені реєстрові

фразеологічні одиниці. Успішна мікро- та макроструктура словника, уважний вибір найбільш поширених реєстрових одиниць, вибір літературних ілюстрацій, зручний лінгвістичний інструментарій та обґрунтований коментар, який розкриває суть і використання фразеологізму, зробили словник унікальним фразеологічним бестселером, який вирізняється серед інших наступних фразеологічних словників тлумачного типу з навчальним призначенням [11, с.70].

У кінці ХХ століття в українській лінгвістиці були створені умови для розробки великого тлумачного фразеологічного словника української мови. Цей словник був би здатний відображати досягнення славістичної фразеографії того часу та відтворити фразеологічне багатство сучасної української мови [11, с. 76]. Одним з найважливіших досягнень української тлумачної фразеографії цього періоду став двотомний академічний “Фразеологічний словник української мови” (ФСУМ 2) (1993). Цей словник, підготовлений колективом співробітників Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАН України, не тільки представляв фразеологічний фонд сучасної української літературної мови, але й на багато років став зразком для створення фразеологічних праць. Словник містить близько 10 000 фразеологічних одиниць з їх варіантами вживання.

Словник побудований на основі фразеологічних одиниць, які були відзначені в словниковій картотеці Інституту мовознавства. Він також містить фразеологізми, які отримали лексикографічне визнання в 11-томному академічному тлумачному “Словнику української мови”. Додатково, словник включає фраземи, виявлені в різноманітних джерелах. Під час компіляції словника було застосовано диференційований підхід до фразеології: були обрані лише ті одиниці, які володіють цілісним переосмисленим фразеологічним значенням, втративши свої первинні значення, виявляють певні граматичні категорії, виконують роль певного члена речення і мають незмінний компонентний склад, який відтворюється за традицією.

Особливість цього словника полягає в застосуванні структурно-граматичного принципу лексикографування фразеологізмів, який передбачає представлення кожної реєстрової одиниці стільки разів, скільки в ній повнозначних компонентів з усіма їх лексичними, видовими та словотвірними варіантами. Цей принцип, в поєднанні з алфавітним розміщенням реєстрових одиниць, дозволяє згрупувати фразеологізми навколо спільних компонентів, враховуючи алфавітний порядок всіх літер основного компонента [11, с. 77].

Згідно з науковими принципами розробки тлумачного словника, автори встановлюють основну ціль як одноразове представлення семантичного опису фразеологічних одиниць. Позначення при кожному значущому компоненті вказує на місце детального аналізу певного фразеологізму. Такий метод організації дозволяє легко виявити потрібну фразеологічну одиницю в словнику.

Пізніше вийшов також “Фразеологічний словник української мови” 1998 року (ФСУМ 3) [40], основні відмінності якого від ФСУМ 2 полягають у кількості фразеологічних одиниць (10000 у ФСУМ 2 проти 2500 у ФСУМ 3) та у тому, що ФСУМ 2 є двотомним академічним словником, тоді як ФСУМ3 є одностомним тлумачним словником. Обидва словники використовують подібні принципи укладання та структури словникових статей.

У 2009 році колектив укладачів під керівництвом професора А. Яреценка створив одностомний тлумачний “Сучасний фразеологічний словник української мови” (СФСУМ) [31]. Цей словник, який містить майже 2000 загальноновживаних фразеологічних одиниць, був відповіддю на появу спеціальних фразеографічних праць, які були спрямовані на практичне застосування академічних словників фразеологізмів, особливо в середній і вищій школі.

Автори СФСУМ зосередилися на найбільш поширених і вживаних фразеологічних одиницях, пояснюючи трансформовані фразеологізми та надаючи тлумачення фразеологічних висловів, враховуючи досягнення

української лінгвістичної науки в області фразеографії. Вони дотримувалися вимоги про розміщення фразеологічних одиниць в алфавітному порядку, враховуючи не тільки літери першого слова, але й літери наступних слів фразеологічних зворотів. Це дало їм можливість використовувати алфавітно-гніздовий локальний спосіб розташування досліджуваного фразеологічного матеріалу [11, с.77].

Окрім фразеологізмів, автори також приділяли значну увагу прислів'ям, приказкам та крилатим висловам. Вони зосередили основну увагу на опорному слові (смісловому центрі), надаючи перевагу іменниковим фраземам. Якщо в складі фразеологічних конструкцій іменник відсутній, тоді функцію опорного слова виконує інший семантично значущий компонент, такий як прислівник або прикметник [11, с. 87].

Розробка наукової теорії, що стосувалася укладання перекладних фразеологічних словників, набула поширення у 60-х роках 20-го століття. У цей період були зроблені перші спроби теоретичного узагальнення принципів пояснення фразеологічного матеріалу в спеціалізованих словниках. У цей час українська фразеографія розвивалася у двох напрямках, а саме: створення двомовних фразеологічних словників та укладання фразеологічних словників тлумачного типу. Одним з ключових завдань у сфері сучасної української фразеографії є розробка теорії та методики створення двомовних перекладних словників, які мають задовольняти потреби користувачів на максимальному рівні [68, с. 254].

Р. Зорівчак [10] визначила проблему перекладу фразеологічних одиниць як одну з ключових у теорії та практиці фразеографії. Вона звернула увагу на асоціативні лакуни та їх значення для фразеографа, вказуючи на важливість відповідності художнього перекладу художньо-стилістичним традиціям мови.

Існує також думка, що цитатний матеріал визначальним чинником авторитетності перекладного словника. Цитати рідко використовуються в

загальнономовних перекладних словниках, на відміну від словників вузького обсягу.

П. Горещкий [9] відзначав, що теоретична сторона питання, висвітлення методології словникової роботи, значно відстає від практики. Він наголошував, що завданням двомовного перекладного словника є не тільки включення відповідних слів з першої мови, але й знаходження відповідних слів з другої мови, які є рівнозначними до слів реєстру не тільки за змістом, але й за стилістичними відтінками.

Створення фразеологічного словника представляє собою складний процес з власними викликами. Наприклад, центральним елементом такого словника є не ізольовані слова, а стабільні комбінації слів, які можуть мати значну структурну різноманітність. Додатковим викликом є визначення системи організації матеріалу та вибір, які види постійних словосполучень слід включати до спеціалізованого словника. Основна мікроструктура перекладного словника фразеологізмів відрізняється від мікроструктури фразеологічного словника тлумачного типу. У перекладних словниках основний семантичний навантаження покладено на відповідний перекладний варіант на іншій мові, який максимально відповідає фразеологізму джерельної мови.

Внаслідок систематизації фразеологічних ресурсів різних мов в Україні було створено низку перекладних фразеологічних словників, які документують фразеологію української мови та мов, з якими вона порівнюється. Підвищення активності досліджень у сфері перекладних словників підтверджується випуском великої кількості двомовних та багатомовних (тримовних) перекладних фразеологічних словників, де проводиться порівняння фразеологічних систем родинних або неродинних мов. Наприклад іншомовно-українські фразеологічні словники, такі як “Англо-український фразеологічний словник” К. Баранцева (1969; 2005) [3], чи “Французько-український фразеологічний словник” Г. Венгренівської,

М. Венгренивської, та Т. Оратовського (2000) [44], або українсько-іншомовні фразеологічні словники, такі як “Українсько-болгарський фразеологічний словник” К. Потапенко-Калоянної (2011) [37]. Щодо багатомовних словників, то прикладами можуть бути “Українсько-англо-російський ілюстрований фразеологічний словник” І. Намакштанської, О. Романової, О. Курочкиної (2007) [36], “Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeoloski rjecnic” А. Менац, Р. Тростинецької (1985) [55] та інші.

Фразеологізми формують реєстри одномовних тлумачних, діалектних та індивідуально-авторських словників, а також двомовних та багатомовних перекладних праць.

Синонімічні можливості фразеологічного складу української мови є величезними. У передмові до “Словника фразеологічних синонімів” М. Коломійця та Є. Регушевського підкреслюється, що українська мова має велику кількість фразеологізмів, які мають синонімічні зв’язки [30]. Власне цей словник став першим спеціалізованим українським словником, в якому науково описуються синонімічні відношення у фразеологічній системі мови. Цей словник містить понад 300 синонімічних рядів, що охоплюють 2000 фразеологічних одиниць, вибраних з творів українських письменників. Автори подають семантичні відтінки, емоційно-експресивне забарвлення, стилістичне використання фразеологізмів. Особливо важливим елементом структури цього словника є розширений лексикографічний опис фразеологізмів і їх синонімів з переконливою базою ілюстративного матеріалу.

Фразеологічна антонімія вперше стала предметом спеціалізованого дослідження в “Словнику фразеологічних антонімів української мови” В. Калашника та Ж. Колоїз [29]. У цьому словнику вперше було реалізовано вимоги до внутрішньо-парадигматичного дослідження і словника тлумачного типу. Антонімічні відношення також фіксуються в “Сучасному

фразеологічному словнику української мови” (СФСУМ), де автори використовують протиставлення в межах словникових статей.

Фразеологізми зустрічаються не лише у фразеологічних словниках, але й у різноманітних інших типах словників. Вони можуть бути представлені в тлумачних словниках, біографічних словниках, енциклопедичних словниках, діалектних словниках, словниках синонімів та антонімів, словниках іншомовних слів, культурологічних словниках тощо.

На сучасному етапі розвитку української фразеографії виникають ключові питання, які стосуються вдосконалення процесу лексикографування фразеологічних одиниць у словниках різних видів, розробку науково обґрунтованих формул для тлумачення або перекладу в словникових статтях, максимальне включення до словникових реєстрів фразеологічних одиниць, які відображають особливості української фразеології. Також важливим є створення нових академічних або навчальних словників з використанням сучасних інформаційних технологій, а також розробка нового покоління електронних фразеологічних словників.

2.2. Фразеологізми як об’єкт комп’ютерного фразеографування

Фразеологічна система мови, попри свою стабільність, усе ж таки розвивається, що вимагає систематизації та кодифікації нових сполук у словниках. Сучасні технології, зокрема комп’ютерні, призвели до значних змін у фразеографії, сприяючи створенню електронних словників та організації гіпертекстового простору. Комп’ютерні словники, які існують для зберігання та обробки фразеологічної інформації, створюються за допомогою різних методів і підходів. Їх укладання потребує поєднання традиційних фразеографічних технік із сучасними технологіями обробки природної мови та машинного навчання.

Електронні словники дозволяють формувати словникові статті, зберігати текстову, візуальну та звукову інформацію, а також проводити аналіз, пошук, фільтрацію та відтворення інформації. Особливу роль у електронній фразеографії відіграє принцип гіпертексту, який є основою організації віртуального текстового простору

За останні 20 років бурхливий розвиток комп'ютерної лексикографії підтвердив переваги електронних словників над друкованими, оскільки вони забезпечують швидкий та зручний пошук та зчитування інформації, що економить час та підвищує ефективність роботи.

Комп'ютерна фразеографія, яка включає методи та програмні засоби обробки текстової інформації для створення словників, зосереджується на розробці комп'ютерних алгоритмів, програм, систем та технологій для створення та використання словників.

Електронний словник, який є порівняно новим і динамічним явищем, наразі не має усталеного визначення. Він розглядається як особливий лексикографічний об'єкт, який може реалізувати та ввести в обіг багато продуктивних ідей, які з різних причин не мали попиту в паперових словниках. Електронний словник визначається як комп'ютерна база даних, що поєднує закодовані словникові статті, які забезпечують швидкий пошук потрібних слів, з урахуванням морфологічних форм пошуку словосполучень, що дозволяє визначити правильне значення слова під час перекладу [32, с. 243].

Електронні словники класифікуються за різними критеріями: за користувачем словника (людина або машина), за мовою (одномовні, двомовні або багатомовні), формою (онлайн або електронні), організацією інформації (текстові або гіпертекстові), параметрами операційної системи та режимом завантаження, розташуванням списку слів, середовищем та пристроями, носіями інформації, а також мовними різновидами [68, с. 324].

Електронним словникам передували комп'ютерні копії паперових словників (електронні варіанти – за іншою класифікацією) – це цифрові

репліки паперових словників без додаткових функцій, які надає комп'ютерна технологія [19, с.184]. Серед основних можна перелічити “Словник української мови” в одинадцяти томах [28], “Фразеологічний словник говірок Житомирщини” Г. Добролюжі (2010), “Фразеологічний словник лемківських говірок” Г. Ступінської, Я. Битківської (2013) та ін. Існують також електронні (онлайн) версії – цифрові версії паперових словників, які включають додаткові функції, такі як пошук за ключовими словами, гіпертекстові посилання тощо [19, с.184]. На сьогодні відомо про такі фразеологічні словники на сайтах “Російсько-українські словники” [22] та “Англійсько-українські словники” [4]. Електронні версії словників дозволяють швидко здійснювати пошук повної інформації за запитом, а також постійно оновлювати, поповнювати та розширювати інформацію.

У наш час електронні словники конкурують з друкованими виданнями, оскільки вони значно спрощують навчальний процес та процес перекладу. Автоматизація лексикографічної діяльності за допомогою електронних словників дозволяє вирішувати низку завдань, включаючи своєчасне слідкування за змінами вживання лексики у текстах, генерування тексти і текстові комплекси для їх багатократного та різнопланового вживання, робити деякі теоретичні узагальнення та проводити різноманітні лексикографічні роботи в автоматичному режимі при втіленні та моделюванні традиційних словників на комп'ютерах, та інші.

Сьогодні створюють уже не просто копії та електронні версії, а повноцінні електронні словники. У таких словниках немає паперового відповідника, вони створені на основі бази даних та можуть бути використані в системах машинного перекладу, обробки природної мови, тощо. Прикладами таких словників можуть бути Wiktionary [69], багатомовний відкритий та вільний словник, підтримуваний Фондом Вікімедіа. Він існує лише в електронному вигляді та створюється і редагується спільнотою користувачів. Також існує WordNet [70], велика лексична база даних англійської мови,

створена і підтримувана лабораторією когнітивної науки Принстонського університету. Вона організована за принципом когнітивних зв'язків між словами і поняттями. Словник WordNet доступний онлайн і активно використовується у дослідженнях з обробки природної мови.

Електронні словники стрімко набирають популярність завдяки продуманій структурі. Структура електронного словника визначається низкою правил, що регулюють його укладання. Макроструктура електронного словника схожа на макроструктуру паперового словника, але завдяки гіпертексту електронні словники можуть використовуватися в будь-якій послідовності, залежно від потреб користувача. Мікроструктура електронного словника дозволяє нелінійні зв'язки між частинами словникової статті за допомогою гіпертексту.

Етапи укладання електронних словників включають створення реєстру, тобто формування бази даних із заголовними словами, які супроводжуються граматичними та лінгвістичними характеристиками і поясненнями, та пошук відповідників, що включає використання міжнародних словників, навчальної, наукової та художньої літератури для пошуку відповідників. Словники різняться за своєю структурою, та можуть бути структуровані за абетково-гніздовим або ідеографічним (змістовим) способом. Абетково-гніздовий спосіб організовує статті за ключовими словами, а ідеографічний – за лексико-семантичними групами.

Усі словники розроблені для різних цілей, зорієнтовані на різних споживачів, включаючи широкий загал, корпоративне користування, професійних перекладачів, тих, хто займається перекладом вебсайтів, тих, хто користується різними портативними пристроями, та тих, хто перекладає усне мовлення. При складанні електронного словника використовуються методи систематизації, групування, концептуальний аналіз і зіставлення лексичних і фразелогічних одиниць та дедуктивний підхід.

Особливістю машинних словників є використання так званої “мови-еталона” для опису значень слів та сполук. Замість текстового опису використовується набір контрольних слів або еталонних текстів, які демонструють різні аспекти значення слова чи фразеологізму. Це дозволяє комп’ютерним системам аналізувати та відрізняти значення слів на основі контексту та використовувати цю інформацію для автоматичного перекладу, пошуку інформації та інших лінгвістичних завдань. Цей метод може вимагати значного обсягу роботи для створення та підтримки “мови-еталона”, оскільки для кожного слова потрібно створити відповідні контрольні тексти. Інтерпретація та розробка “мови-еталона” може бути вразливою до суб’єктивних оцінок та може бути менш гнучкою для відображення змін у значенні слів з часом. Серед інших методів для машинних словників використовуються такі підходи як лематизація, контекстний аналіз, машинне навчання, семантичні мережі, синтаксичний аналіз. Ці методи можуть застосовуватися окремо або в комбінації для створення більш точних та комплексних машинних словників.

Корпусна лінгвістика значною мірою сприяла розвитку лексикографії, надаючи лексикографам нові методи та інструменти для оцінки важливості різних слів та їх вживання. Це сприяло виникненню нових підходів до опису значення, граматики та прагматики фразеологічних одиниць, а також розширило сферу фразеографічних досліджень.

Аналіз корпусів показав, що слова не ізольовані, але часто поєднуються у певні синтагматичні структури для формування значення. Це підкреслює важливість фразеології в мові та її вивченні. Використання корпусів допомогло розробити нові способи доступу до фразеологічних одиниць у навчальних словниках. Це також сприяло проведенню досліджень, присвячених словосполученням в англійській лексикографії, зокрема їх охопленню в словниках. Вивчення корисності фразеологічної інформації в навчальних словниках для задоволення потреб студентів, які не є носіями

мови, та дослідників, які пишуть в академічному середовищі, показало важливість використання широкого спектра спеціалізованих корпусів для створення словників. Подальше вдосконалення інтеграції корпусних даних та інструментів для запитів до корпусу може сприяти покращенню охоплення фразеології в словниках та доступу до неї [61].

Сьогодні існує багато програмних інструментів та ресурсів, які допомагають виявляти та аналізувати словосполучення. Один з таких інструментів – Sketch Engine [49], розроблений спеціально для потреб лексикографів. Він має всі особливості хорошого конкордансера, включаючи відображення ліній збігу у форматі KWIC, варіанти сортування, розподіл частот, статистику словосполучень, а також унікальні компоненти, такі як ескізи Word.

Sketch Engine дозволяє створювати зведення про сполучуваність слова на основі корпусу, що містять окремі списки словосполучень, впорядковані за зменшенням частоти або статистичної значущості для кожного граматичного зв'язку, в якому бере участь слово. Це особливо корисно для лексикографічного опису фразеологізмів.

Крім Sketch Engine, існують інші корпусні ресурси, такі як База даних проаналізованих текстів англійської мови (DANTE) [52] і Патерновий словник англійських дієслів (PDEV) [59], які також можуть бути корисними для лексикографів. Також існують корпуси лінгвістичного порталу MOVA.info, де міститься величезний обсяг текстових даних, що охоплює різні жанри та тематики [15]. Це дозволяє виявити фразеологізми в різних контекстах, що важливо для розуміння їхнього значення та функцій. Корпус MOVA.info містить морфологічну, синтаксичну та семантичну анотації. Це дозволяє автоматично ідентифікувати фразеологізми, визначати їхню структуру та семантичні особливості, через те, що морфологічна анотація сприяє встановленню мовної категорії кожного слова в тексті, що може сприяти виявленню фразеологізмів, які зазвичай мають властиві морфологічні

конструкції. Синтаксична анотація дозволяє встановити зв'язки між словами в тексті, що може бути корисним для виявлення фразеологізмів, які зазвичай мають характерні синтаксичні конструкції. Семантична анотація допомагає виявити фразеологізми, які зазвичай мають властиві семантичні значення, які відрізняються від літерального значення їхніх компонентів. Наявність метаданих про тексти (автор, дата створення, жанр, тематика) допомагає аналізувати використання фразеологізмів в різних контекстах.

Систематичне використання корпусних даних у процесі укладання словників призвело до зміни форми словникових статей. В електронних словниках фразеологічна інформація може бути представлена в різних елементах мікроструктури, включаючи формат визначення повного речення, використання прикладів, отриманих з корпусу, відображення обмеженого набору словосполучень і сталих фраз у тілі словникової статті, а також поля для словосполучень.

Важливо, щоб лексикографічне представлення словосполучень та інших фразеологічних одиниць було чутливим до контексту. Контекст включає інші аспекти так званої “колокаційної нормальності”, яка залежить від жанру, регістру та стилю.

Фразеографування стійких сполук, безперечно, процес непростий. Так, комп'ютерні системи мають здатність виявляти фразеологізми в тексті, відокремлюючи їх від звичайних словосполучень, проте, це стає складним, оскільки фразеологізми можуть мати різні форми та містити незвичайні граматичні структури. Також створення повних та точних лексикографічних баз даних для фразеологізмів є проблемним, оскільки вони мають багато значень, синонімів та варіантів вживання, а переклад фразеологізмів є особливо складним, оскільки її притаманна національно-культурна специфіка.

Отже, аналіз великих текстових корпусів дозволяє виявити частоту вживання фразеологізмів, їх контексти та значення. Алгоритми машинного

навчання можуть бути навчені виявляти фразеологізми та визначати їх значення на основі великих навчальних даних. Структуровані знання про фразеологізми, представлені у вигляді онтологій та семантичних мереж, можуть покращити їх автоматичну обробку, а розробка спеціалізованих програмних інструментів для аналізу та обробки фразеологізмів може значно полегшити роботу лексикографів.

Висновки до розділу 2

Основна перевага якісних електронних словників полягає в можливості одночасного пошуку не тільки за назвою словникової статті, але й по всьому обсязі словника, що неможливо в паперовій версії. Такий пошук формує багатогранний образ слова, витягуючи зі статті не лише конкретні приклади його використання та стійкі вирази, де воно зустрічається, але й робить очевидними мовні закони, які регулюють правила словотворення.

Сучасна фразеографія використовує новітні інформаційні технології для створення та систематизації словників. Електронний формат дозволяє зробити фразеографування швидшим, ефективнішим, а самі словники - інтерактивнішими, місткішими та зручнішими для використання. .

РОЗДІЛ 3. УКЛАДАННЯ ДВОМОВНОГО СЛОВНИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ЧИСЛІВНИКОВИМ КОМПОНЕНТОМ

3.1. Створення бази даних фразеологізмів

Для створення бази даних було проведено дослідження лексикографічних джерел, а саме СУМ 11 [28], СУМ 20 [27], “Словника фразеологізмів Західного Полісся” [16], “Англо-українського фразеологічного словника” [3], “Українсько-польського словника усталених виразів” [13] та “Cambridge English Dictionary” [51].

Із зазначених українських словників були вручну вибрані фразеологізми з числівниковим компонентом, шляхом пошуку через словникові статті відповідних числівників. Потрібно зазначити, що в цьому дослідженні було прийнято рішення ігнорувати прислів'я та приказки, через те, що їм важко знайти повноцінні відповідники в цільовій мові.

Після цього шляхом пошуку вручну з зазначених англійських словників та за допомогою ресурсу Power Thesaurus [62], який допомагає знайти слова з подібним або протилежним значенням, а також пов'язані терміни, були виокремлені англійські відповідники до зібраних українських фразеологічних одиниць. У результаті було зібрано 181 український фразеологізм з числівниковим компонентом та 181 англійський фразеологізм з числівниковим компонентом. Всього було зібрано 362 фразеологізми відповідно.

Для визначення англійських відповідників до українських фразеологізмів було використано принцип пріоритетизації числівникових компонентів та семантичної схожості. Якщо знаходився ідентичний фразеологізм із числівниковим компонентом, він вважався найбільш прийнятним (*грати першу скрипку – play first fiddle*). У випадках, коли такий відповідник відсутній, перевага надавалася фразеологізмам в першу чергу із

подібним значенням. Нерідко зустрічалися випадки, коли англійські фразеологізми мали різний числівниковий компонент, але однакове семантичне значення з питомим українським фразеологізмом (*три чисниці до смерті* – *one foot in the grave*). Окремі англійські відповідники не містять числівникових компонентів взагалі, оскільки або такі відповідники зі схожим значенням з числівниковим компонентом відсутні в англійській мові, або відповідники зі схожою структурою, які все ж містять у собі числівниковий компонент, мають значення, що надто віддалене від значення потрібних українських фразеологізмів. Наприклад, відповідником до фразеологізму *двадцять чотири години*, що означає “дуже швидко, за короткий час” буде англійський фразеологізм з тим самим значенням *on the double*, не дивлячись на те, що в англійській мові є фразеологізм *twenty four seven*. Причиною цього є те, що, незважаючи на наявність схожого числівника в обох українських та англійських фразеологізмах, *twenty four seven* означає “постійно” і тому не може бути відповідником за значенням.

Окрім зібраних фразеологізмів та їх значень/пояснень, були зібрані приклади вживання в контексті, зазвичай по одному прикладу на фразеологізм, крім тих випадків, коли фразеологічна одиниця має більше ніж одне значення. Приклади вживання для українських фразеологізмів були взяті власне з вищезгаданих словників, а приклади для англійських відповідників були зібрані зі словника Merriam-Webster [57] та корпусу текстів англійської мови Corpus of Contemporary American English (COCA) [54].

Фразеологічні одиниці в словнику були вручну організовані за числівниковим значенням числівників в українській частині словника (спочатку фразеологізми з числівниками “один”, потім “два” т.д.). Якщо числівників у фразеологізмі більше одного, то сортування було зроблено за числовим значенням першого з групи числівників. Так, наприклад, фразеологізм *двічі два - чотири* віднесений до групи з числовим значенням

“два”. Крім цього, в межах кожної з групи числівників фразеологізми також були відсортовані за алфавітним порядком цих числівників.

Усі вказані вище дані були спочатку зібрані та структуровані в таблиці Microsoft Excel. Подальше перетворення цих даних у базу даних було здійснено за допомогою програмного коду, написаного мовою програмування Python. Коди та файли, що використовувалися в цій роботі, можна знайти на платформі GitHub за посиланням (див. Додаток В).

Для цієї задачі були застосовані бібліотеки `sqlite3` та `csv`. Бібліотека `sqlite3` була використана для взаємодії з базою даних, а `csv` – для обробки даних у форматі таблиць.

Функція `convert_csv_to_database(csv_file)` була визначена для конвертації таблиці в базу даних. Ця функція відкриває вказаний CSV-файл та підключається до новоствореної бази даних. Процес читання та обробки рядків CSV-файлу включає наступні етапи: Для кожного рядка в CSV-файлі проводиться перевірка на наявність рівно 5 значень, які дорівнюють п'яти колонкам в таблиці (український фразеологізм, англійський відповідник, значення, український приклад, англійський приклад). Якщо рядок не містить 5 значень, він пропускається, і виводиться повідомлення про ігнорування цього рядка.

Далі код виконує перевірку на наявність такого рядка в базі даних. Якщо рядок ще не існує в базі даних, він вставляється в таблицю `phrases`. В цій базі даних за допомогою коду створюється нова таблиця з відповідною структурою для запису значень з колонок CSV-файлу. Якщо таблиця вже існує, вона не буде створена повторно, що допомагає уникнути помилок.

Структура таблиці включає такі колонки:

1. `ukr_phrase`: українська фраза.
2. `eng_phrase`: англійська фраза.
3. `definition`: визначення або пояснення фрази.
4. `ukr_example`: приклад використання фрази українською мовою.

5. `eng_example`: приклад використання фрази англійською мовою.

У коді також було реалізовано створення унікального індексу для уникнення дублікатів. Цей індекс гарантує, що комбінація значень у цих п'яти колонках буде унікальною для кожного рядка в таблиці. Це означає, що якщо комбінація значень у новому рядку вже існує в таблиці, новий рядок не буде додано, що допомагає уникнути дублювання даних. Цю функцію було реалізовано наступним програмним кодом:

```
c.execute("CREATE UNIQUE INDEX IF NOT EXISTS unique_phrases_index
        ON phrases (ukr_phrase, eng_phrase, definition, ukr_example,
        eng_example)")
```

Після завершення обробки всіх рядків CSV-файлу, зміни зберігаються в базі даних за допомогою `conn.commit()`, а підключення до бази даних закривається. В результаті роботи коду сформовано базу даних, яка стане основою для подальшої роботи (див. Додаток Б).

Під час укладання словника також було проведено компонентний аналіз на зібраному матеріалі. Програмно було підраховано кількість компонентів у кожному фразеологічному виразі, ігноруючи словоформи в дужках. Для цього ми імпортуємо бібліотеки `sqlite3` [66] для роботи з базою даних, `re` [65] для роботи з регулярними виразами, та `collections` [53] для статистичних обчислень отриманих результатів. Після цього ми очищуємо фразеологізми від дужок та словоформ які в них містяться:

```
#1
def count_forms(phrase):
    cleaned_phrase = re.sub(r'[.*?\\]|(.*?)', "", phrase)
    #2
    len(cleaned_phrase.split())
```

Де спочатку функція #1 очищає фразеологічні вирази від круглих та квадратних дужок та їх вмісту, а потім функція #2 розбиває фразеологізм на окремі слова. Потім застосовуємо `Counter` з імпортованого модуля `collections` для підрахунку кількостей кожної кількості словоформ для українських та

англійських фраз. Варто зазначити, що з англійських фразеологізмів брались тільки ті, що містили числівниковий компонент. Код проходиться по всіх рядках, отриманих з бази даних, підраховує кількість форм слів для кожної фрази та зберігає ці дані у відповідних лічильниках. Після цього код виводить п'ять найпоширеніших кількостей форм слів для українських та англійських фраз. Повний код викладено на платформі GitHub (див. Додаток В.)

У результаті роботи програми в консоль була виведена потрібна нам інформація

```
All most common word form counts for Ukrainian phrases:  
3 word forms: 69 occurrences  
4 word forms: 55 occurrences  
2 word forms: 23 occurrences  
5 word forms: 21 occurrences  
6 word forms: 8 occurrences  
7 word forms: 3 occurrences  
8 word forms: 2 occurrences  
  
All most common word form counts for English phrases:  
3 word forms: 16 occurrences  
4 word forms: 12 occurrences  
2 word forms: 7 occurrences  
6 word forms: 6 occurrences  
5 word forms: 5 occurrences  
7 word forms: 3 occurrences  
1 word forms: 2 occurrences  
8 word forms: 1 occurrences  
9 word forms: 1 occurrences
```

Мал. 3.1. Результати роботи коду, який підраховує кількість компонентів у кожному фразеологізмі

У ході виконання коду для нашого лінгвістичного аналізу було виявлено, що трикомпонентні фразеологізми переважають як в українських, так і в англійських фразеологічних одиницях. Як проілюстровано на малюнку 3.1, було зафіксовано 69 випадків для української мови та 16 випадків для англійської мови. Дослідження показують, що людський мозок може

обробляти і запам'ятовувати інформацію більш ефективно, коли вона представлена в групах по три компоненти. Ідіоми з трьома компонентами легше запам'ятовуються і розуміються, оскільки вони вписуються в нашу зону когнітивного комфорту [50].

Крім того, при дослідженні форм слів, які найчастіше зустрічаються, виявляється паралельний розподіл за обома мовами.

Слід зауважити, що двохкомпонентні, п'ятикомпонентні, шести- семи- та восьмикомпонентні фразеологізми зустрічаються частіше серед англійських фразеологізмів з числівниковим компонентом, порівняно з українськими. Це може бути пояснено тим, що в англійській мові артиклі, допоміжні дієслова, прийменники та інші службові слова часто входять до складу фразеологічних одиниць. Вони можуть збільшувати кількість компонентів у фразеологізмах, що може пояснити більшу кількість слів у англійських фразеологізмах порівняно з українськими. Також в англійській присутні фразеологізми з 9 компонентів (*six of one, half a dozen of the other*) та з одного компоненту (*first-hand*), в той час як серед українських фразеологізмів найбільшою кількістю компонентів є 8 (*в одне вухо впустити, а в друге випустити*). Такий діапазон свідчить про більшу гнучкість англійської мови в створенні фразеологічних одиниць.

Було виявлено, що серед зібраного матеріалу найчастіше зустрічаються фразеологізми, які характеризують особливості людського характеру та способи виконання дій. Ці фразеологізми включають в себе такі характеристики, як “настирливість”, “байдужість”, “одночасність” та “однаковість”. Наприклад, фразеологізми, що відображають швидкість виконання дії, зустрічаються в корпусі 8 (*одна нога тут, а друга там; одним духом; у двадцять чотири години; in two shakes; talk nineteen to the dozen*) разів. Фразеологізми, що вказують на схожість рис характеру або однаковість дій, зустрічаються 16 разів (*один чорт; в один голос; за одним заходом; six of one, half a dozen of the other; two peas in a pod*). Також було виявлено значну

кількість фразеологізмів, які описують важку працю, страждання або велику кількість чогось (*дев'яте коло пекла; сто лух; a hundred/thousand/million and one*). Таким чином, числівниковий компонент є важливим елементом у структурі фразеологічних одиниць, що дозволяє виразити більш деталізовані та точні семантичні відтінки.

3.2 Створення інтерфейсу словника

Для того, щоб створити інтерфейс для сформованої бази даних словника використовується мова програмування Python [64]. В інтегрованому середовищі розробки для потрібної мови програмування PyCharm [63] створюється код з використанням бібліотеки tkinter для створення графічного інтерфейсу користувача (GUI) та sqlite3 для взаємодії з базою даних SQLite [66]. Програма відображає фрази українською та англійською мовами з їхніми визначеннями та прикладами використання.

Пояснення коду розділимо на кілька основних частин.

```
import sqlite3
import tkinter as tk
from tkinter import ttk, messagebox
```

Цей блок імпортує необхідні модулі: sqlite3 для роботи з базою даних, Tkinter [67] для створення GUI та додаткові компоненти з Tkinter, такі як ttk та messagebox.

```
def show_example(event):
    try:
        item = tree.selection()[0]
        ukr_phrase = tree.item(item, 'values')[0]
        eng_phrase = tree.item(item, 'values')[1]
```

```
        cursor.execute("SELECT ukr_example, eng_example FROM phrases
WHERE ukr_phrase=? OR eng_phrase=?", (ukr_phrase, eng_phrase))
        example = cursor.fetchone()
```

if example:

```
        definition_text.delete('1.0', tk.END)
        ukr_example_text.delete('1.0', tk.END)
        eng_example_text.delete('1.0', tk.END)
        definition_text.insert(tk.END, f"{tree.item(item, 'values')[2]}")
        ukr_example_text.insert(tk.END, f"{example[0]}")
        eng_example_text.insert(tk.END, f"{example[1]}")
```

else:

```
        messagebox.showinfo("Example", "No examples found.")
```

except IndexError:

```
        messagebox.showinfo("Example", "No item selected.")
```

Ця функція обробляє подію подвійного кліка на елементі Treeview. Вона отримує вибраний елемент, витягує українську та англійську фрази, а потім здійснює запит до бази даних, щоб отримати приклади використання цих фраз. Коли користувач двічі клацає на фразі в таблиці, код витягує деталі цієї фрази з бази даних та відображає їх у текстових полях. Якщо приклади знайдені, вони відображаються у відповідних текстових полях. Якщо ні, користувач отримує повідомлення.

```
def retrieve_phrases():
```

```
    for row in data:
```

```
        tree.insert("", 'end', values=row)
```

Функція retrieve_phrases вставляє всі фрази з бази даних у Treeview.

```
def search_phrases():
```

```
    search_term = search_entry.get()
```

```

for item in tree.get_children():
    tree.delete(item)
    cursor.execute("SELECT ukr_phrase, eng_phrase, definition FROM phrases
WHERE ukr_phrase LIKE ? OR eng_phrase LIKE ? OR definition LIKE ?", ('%' +
search_term + '%', '%' + search_term + '%', '%' + search_term + '%'))
search_results = cursor.fetchall()
for row in search_results:
    tree.insert("", 'end', values=row)

```

Функція `search_phrases` здійснює пошук фраз за введеним користувачем терміном. Вона очищує поточний вміст `Treeview` та вставляє знайдені результати. Коли користувач вводить текст у поле пошуку та натискає кнопку пошуку, код шукає фрази в базі даних, які відповідають тексту пошуку. Результати пошуку відображаються в таблиці.

```

conn = sqlite3.connect('mydatabase.db')
cursor = conn.cursor()
cursor.execute("SELECT ukr_phrase, eng_phrase, definition FROM phrases")
data = cursor.fetchall()

```

Цей блок коду встановлює з'єднання з базою даних `SQLite` та отримує всі фрази зі створеної вище таблиці `phrases`. Ці рядки виконують `SQL`-запит до бази даних, щоб отримати усі фрази та їх визначення. Результати запиту зберігаються в змінній `data`.

За створення `GUI` (власне інтерфейс який бачить користувач) відповідають наступні рядки коду:

```

root = tk.Tk()
root.title("Phrases Database")
root.geometry('900x600')

```

Ці рядки створюють головне вікно програми з заголовком та задають розміри вікна.

```

search_entry = tk.Entry(root)

```

```
search_entry.grid(row=0, column=0, sticky=tk.EW)
search_button = ttk.Button(root, text="Search", command=search_phrases)
search_button.grid(row=0, column=1, sticky=tk.W)
```

Цей код створює текстове поле для вводу пошукового терміна та кнопку для запуску пошуку.

```
tree = ttk.Treeview(root, columns=('ukr_phrase', 'eng_phrase'), show='headings')
tree.heading('ukr_phrase', text='Ukrainian Phrase')
tree.heading('eng_phrase', text='English Phrase')
```

```
tree.column('ukr_phrase', width=300)
tree.column('eng_phrase', width=200)
tree.grid(row=1, column=0, colspan=2, sticky=tk.NSEW)
retrieve_phrases()
```

Цей блок створює таблицю для відображення фраз з колонками для українських та англійських фраз. Дані завантажуються в таблицю за допомогою `retrieve_phrases`.

```
definition_label = ttk.Label(root, text="Definition")
definition_label.grid(row=2, column=0, colspan=2, sticky=tk.W)
ukr_example_label = ttk.Label(root, text="Ukrainian Example")
ukr_example_label.grid(row=4, column=0, sticky=tk.W)
eng_example_label = ttk.Label(root, text="English Example")
eng_example_label.grid(row=4, column=1, sticky=tk.W)
```

Ці рядки створюють мітки для текстових полів, що відображатимуть визначення та приклади.

Далі було налаштовано відображення текстових полів, у яких містяться визначення, українського та англійського прикладів фрази за допомогою елемента `tk.Text`, де ми зазначаємо `root`, `height`, та задаємо функцію `wrap=tk.WORD` для того, щоб створити можливість перенесення тексту, якщо він виявиться довшим за межі призначеного йому рядка.

Наступним кроком ми за допомогою `grid_columnconfigure` та `grid_rowconfigure` налаштуємо розташування елементів у вікні програми. Спочатку `root.grid_columnconfigure(0, weight=1)` – встановлює вагу 1 для першої колонки. `root.grid_columnconfigure(1, weight=1)` – встановлює вагу 1 для другої колонки. Вага (`weight`) визначає, як колонка буде розширюватись або звужуватись при зміні розміру вікна. Колонки з більшою вагою будуть займати більше простору. У цьому випадку обидві колонки мають однакову вагу, тобто вони будуть розширюватись рівномірно.

Потім ми визначаємо такі рядки:
`root.grid_rowconfigure(1, weight=7)` – встановлює вагу 7 для другої рядка.
`root.grid_rowconfigure(2, weight=1)` – встановлює вагу 1 для третього рядка.
`root.grid_rowconfigure(3, weight=1)` – встановлює вагу 1 для четвертого рядка.
`root.grid_rowconfigure(4, weight=1)` – встановлює вагу 1 для п'ятого рядка.
`root.grid_rowconfigure(5, weight=1)` – встановлює вагу 1 для шостого рядка.

Вага для рядків визначає, як вони будуть розширюватись або звужуватись при зміні розміру вікна. У цьому випадку друга рядок має вагу 7, що означає, що він буде займати більшу частину вільного простору в порівнянні з іншими рядками, коли вікно буде змінювати розмір. Це логічно, оскільки друга рядок містить таблицю (`Treeview`), яка ймовірно потребує більше простору для відображення даних. Інші рядки мають вагу 1, тому вони будуть розширюватись рівномірно, але значно менше, ніж друга рядок.

Ці налаштування допомагають зробити інтерфейс адаптивним, забезпечуючи правильний розподіл простору між різними елементами інтерфейсу при зміні розміру вікна. Вони гарантують, що таблиця буде займати більшу частину простору, тоді як інші елементи (поля для вводу та відображення тексту) будуть розширюватись та звужуватись рівномірно.

```
tree.bind('<Double-1>', show_example)
```

Цей рядок коду прив'язує функцію `show_example` до події подвійного клацання миші (`<Double-1>`) на елементі в `Treeview` (таблиці). Коли

користувач двічі клацає на рядку в таблиці, викликається функція `show_example`, яка витягує деталі обраної фрази з бази даних та відображає їх у текстових полях.

```
root.mainloop()
```

```
conn.close()
```

Цей рядок коду запускає цикл подій Tkinter, який постійно слухає події, такі як натискання кнопок, введення тексту та інші дії користувача. Це дозволяє програмі реагувати на дії користувача в реальному часі. Після закриття вікна програми цей рядок коду закриває з'єднання з базою даних SQLite. Це важливий крок, який допомагає забезпечити, що всі зміни, зроблені в базі даних під час виконання програми, зберігаються належним чином.

У результаті роботи коду ми отримуємо функціональний інтерфейс словника, в якому є стовпець з українськими фразеологізмами з числівником, стовпець з англійськими відповідниками, рядок зі значенням та два рядки з прикладами використання в контексті. Наявні також внутрішньословникові гіперпосилання. Коли натиснути на таке посилання (в нашому випадку – це безпосередньо фразеологічний вислів), воно перенаправляє користувача до відповідного визначення в тому самому словнику. Доступ до словника можна отримати запустивши файл “інтерфейс.ру” маючи завантаженим файл з базою даних в інтегрованому середовищі (див. Додаток В). Інтерфейс виглядає так:

Phrases Database	
Search	
Ukrainian Phrase	English Phrase
Виходити / вийти на одно	Stay the course
В одне горло	in the same breath
В одне (одно) вухо влізти, а в друге вилізти	Land on one's feet
В одне вухо впустити, а в друге випустити	In one ear and out the other
В одних штанах (штанах)	Not a penny to one's name
В одній упряжці	in unison
Дивитися (вдивлятися) в одну точку	have (one's) head in the clouds
До одного	all and sundry
Жити одним (сьогоднішнім) днем	one day at a time
На одній осиці не перевішаєш.	in spades
За одним заходом(махом)	in one fell swoop
За одним столом	on an equal footing
Зводити (приводити) / звести (привести) до спільного (одного) знаменника	To put someone on a level playing field
Definition	
бездумно дивитися куди-небудь	
Ukrainian Example	English Example
Запорожець .. довго й пильно вдивлявся в одну точку, ніби там перед ним розгорталися картини прожитого життя (М. Старицький) ;	This year, an aircraft will cover the remaining meters in altitude to assess any response in the clouds beyond the 500-meter mark. (Sabrina Weiss)

Мал. 3. 2. Демонстрація роботи програми словника

На Мал.3.2 ми бачимо, що інтерфейс також має кнопку Search, за допомогою якої можна здійснити пошук потрібного слова. Пошук проводиться серед українських та англійських фразеологізмів, а також їх значень. У результаті пошуку буде виведено всі фразеологізми/значення, що містять задане слово. Фразеологізми, які таких значень не мають виводитися не будуть.

Під час тестування роботи програми словника ми зіткнулися з деякими труднощами:

1. Під час кожного запуску словника, уся інформація, що була збережена в базі даних, була повторно записана в ту саму базу даних. Це призвело до значного накопичення дублікатів, кількість яких відповідала числу запусків словника. Цю проблему було вирішено за допомогою додавання до коду бази даних рядків

```
c.execute("SELECT COUNT(*) FROM phrases WHERE ukr_phrase=?  
AND eng_phrase=? AND definition=? AND ukr_example=? AND  
eng_example=?", row)
```

```
if c.fetchone()[0] == 0:
```

```
# insert data into database table if it doesn't already exist
```

```
c.execute("INSERT INTO phrases VALUES (?, ?, ?, ?, ?)", row)
```

які перевіряють, чи вхідна інформація вже існує, і при повторному запуску коду додає тільки ту інформацію, якої ще немає в базі даних.

2. Деякі фразеологічні одиниці перевищували обмеження свого вікна через те, що мали дуже багато задокументованих варіацій (*зводити (приводити) / звести (привести) до спільного (одного) знаменника*). Для вирішення цієї проблеми нами було збільшено розмір загального вікна програми.

Загалом цей інтерфейс дозволяє користувачам легко шукати та переглядати фразеологізми в базі даних. Він простий у використанні, але ефективний, і добре підходить для цілей, для яких він був створений. Надалі він може бути покращений за допомогою додавання додаткових функцій, таких як можливість редагування або видалення фраз безпосередньо в інтерфейсі програми (наразі така можливість доступна тільки через редагування оригінального CSV-файлу). Окрім того, він може бути оптимізований за допомогою кешування результатів пошуку, щоб зменшити кількість запитів до бази даних.

Висновки до розділу 3

Отже, за допомогою дослідження лексикографічних джерел, включаючи СУМ-11, СУМ-20, “Словник фразеологізмів Західного Полісся”, “Англо-український фразеологічний словник”, “Українсько-польський словник усталених виразів” та “Cambridge English Dictionary”, було зібрано 181

український та 181 англійський фразеологізми з числівниковим компонентом. Визначення англомовних відповідників до українських фразеологізмів було здійснено за принципом пріоритезації числівникових компонентів та семантичної схожості. Використовуючи різні словники та корпуси текстів, було зібрано приклади вживання українських та англійських фразеологізмів. Ці дані були структуровані в таблиці Microsoft Excel, а потім перетворені в базу даних за допомогою коду на Python.

Для взаємодії з цією базою даних було розроблено інтерфейс на Python. Використовуючи функцію `search_phrases` та інші інструменти Python, було створено інтерфейс для пошуку фраз в базі даних, зібраний з різних лексикографічних джерел. Інтерфейс дозволяє користувачам шукати фрази, переглядати їх визначення та приклади вживання, а також використовувати внутрішньословникові гіперпосилання. Все це було реалізовано за допомогою коду на Python та бібліотек `tkinter` та `sqlite3`.

ВИСНОВКИ

Під час написання каліфікаційної роботи ми з'язували, що фразеологічні одиниці є важливими компонентами мови і потребують глибокого вивчення. Наприклад, досі постає питання дефініції. Відсутність єдиного загальноприйнятого визначення фразеологізму зумовлена складністю і багатогранністю цих мовних одиниць, мовно-культурними відмінностями, а також різними науковими підходами. Фразеологізми мають різні структуру, семантику та функції, що ускладнює створення універсального визначення. Також немає загальноприйнятої класифікації. У цій роботі розглядаються різні типи фразеологічних сполучень за структурою, семантикою, ступенем інтеграції компонентів, функціями, а особливу роль приділено фразеологічним одиницям із числівниковим компонентом.

Числівникові компоненти в ідіомах виконують різні семантичні ролі та посилюють експресивність. Вони можуть вказувати на реальні явища, але також можуть втрачати образну вмотивованість через етимологічну невизначеність. Конотативний компонент завжди відіграє значну роль у структурі фразеологічного значення таких одиниць.

Незважаючи на значну кількість досліджень фразеологічних одиниць, актуальною залишається проблема вивчення семантичної специфіки фразеологічних одиниць з різними компонентами. Особливу увагу заслуговує числівник як компонент фразеологічних одиниць. Числівники, як абстрактні показники, відіграють важливу роль у практичній діяльності людей, відображаючи конкретний культурно-історичний досвід. Вони простежуються у давніх мовних формах і сьогодні виконують номінативні, когнітивні та епідигматичні функції.

Концепція числа репрезентована в культурі за допомогою трьох взаємопов'язаних форм: підрахунку, слова, що вербалізує число, та символу числа. Розділення чисел на незалежний клас та надання їм ознак та функцій

пов'язані з розвитком абстрактного людського мислення. Число корелює зі словом, воно стосується бажання бачити число за словом, а також бажання семантизувати число, тобто повернути йому роль, яку воно мало в міфопоетичну епоху. Таким чином, числівники та їх використання в фразеологічних одиницях відіграють важливу роль у мові та культурі, відображаючи історичний досвід та культурні особливості.

Переклад ідіом може бути складним через їхню унікальність, що вимагає детального аналізу описуваних одиниць. Залежно від контексту, можна використовувати різні методи перекладу, такі як пошук еквівалентів або автентичних ідіоматичних відповідників чи описовий переклад.

На сучасному етапі розвитку фразеографія, зокрема й перекладна, дає змогу укладачам словників використовувати найновіші інформаційні технології для створення та систематизації словників, здійснення швидкого пошуку та оновлення даних.

У результаті цієї роботи було створено електронний двомовний перекладний словник фразеологізмів з числівниковим компонентом. Для його укладання було зібрано корпус з 181 української та 181 англійської ідіоми з числівниковими компонентами та їхні значення. Для кожної ідіоми було зібрано приклади вживання в контексті, що дозволяє глибше зрозуміти їх використання та значення. Це велика кількість даних, яка може бути використана для подальших досліджень. Було розроблено інтерфейс на мові Python, який дозволяє користувачам шукати фрази, переглядати їхні визначення та приклади вживання, а також користуватися внутрішніми гіперпосиланнями словника. Це робить дані доступними та зручними для використання.

Ця робота підкреслює важливість подальших досліджень фразеологічних одиниць для глибшого розуміння їх структури та значення в українській та англійській мовах, а також необхідність подальшого розвитку та вдосконалення лексикографічних і фразеографічних інструментів. Зібраний

в результаті цієї роботи корпус ідіом може бути використаний для подальших досліджень у галузі фразеології, семантики, перекладознавства та інших галузей мовознавства. Словник може бути корисним інструментом для студентів, викладачів та дослідників, які вивчають англійську та українську мови, переклад, лінгвістику загалом або фразеологію зокрема. Дослідники в цих галузях можуть використовувати словник для аналізу фразеологізмів, їхньої структури, семантики, функціонування та динаміки в обох мовах. Він може допомогти вивчити і порівняти фразеологізми обох мов, їх значення, використання та контекст. Перекладачі можуть використовувати цей словник як довідник при перекладі текстів з української на англійську мову і навпаки. Також словник може допомогти знайти відповідники фразеологізмів в іншій мові або надати ідеї для перекладу, а дані зі словника можуть бути використані для тренування моделей машинного навчання в задачах NLP, таких як автоматичний переклад, розпізнавання мови, генерація тексту тощо. Розробники можуть інтегрувати словник у свої програми або застосунки, щоб надати користувачам можливість швидко працювати із цими фразеологізмами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьев Л. Г. Полісемія фразеологічних одиниць сучасної української літературної мови // Питання фразеології східнослов'янських мов : тези респ. наук. конф. Київ : Наук. думка, 1972. – с. 108–109.
2. Авксентьев Л.Г. Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки. // *Мовознавство*.1979. № 5. с. 13-17.
3. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. Київ: Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
4. Англійсько-українські словники / упор. А. Рисін, В. Старко та ін. 2011–2020. URL: <https://e2u.org.ua>
5. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва, 2001. 416 с
6. Буріменко А. В. Класифікація фразеологізмів на позначення погоди в англійській мові // *Актуальні питання філології і методики викладання мов* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 26–27 квітня 2018 р., м. Кривий Ріг / 2018. – с. 38-46
7. Венжинович Н. Проблеми перекладу прислів'їв та афоризмів з української мови англійською. *Słowo. Tekst. Czas XIII Frazeologia w dyskursie i przekładzie: monografia zbiorowa. Pod redakcją Mirosławy Nordy. Szczecin 2020. S. 241–248.*
8. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. - Москва, 1977
9. Горещкий П. Й. Методологічні принципи складання загальних двомовних перекладних словників // *Лексикографічний бюлетень*. – Київ, 1951
10. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. П. Зорівчак. Львів : Вища школа, 1983.– 175 с

11. Корнієнко Л. М. Українська фразеографія другої половини ХХ – початку ХХІ століть: тлумачні та перекладні словники : дис. ... канд. філол. наук: 10. 02. 01 / Національна академія наук України. Інститут мовознавства імені О. О. Потебні. Київ, 2017. 217 с.
12. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов : навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2003. 458 с
13. Космеда Тетяна, Гоменюк Олена, Осіпова Тетяна. Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки / за заг. ред. проф. Т. А. Космеди; автор передмови проф. Т. А. Космеда ; уклад. Т. Космеда, О. Гоменюк, Т. Осіпова. Харків-Познань : Коло (м. Дрогобич), 2017
14. Купріянов Є. В. Комп'ютерна лексикографія як проблема сучасного мовознавства (історичний аспект) // *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Сер. : Філософія. Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2008. – Вип. 53. – с. 12-16.
15. Лінгвістичний портал MOVA. URL: <http://www.mova.info/>
16. Мацюк З. Що сільце, то нове слівце: слов. фразеологізмів Західного Полісся / З. Мацюк. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 476 с
17. Мокиєнко В.М. Славянская фразеология : [Учеб. пособие для филол. спец. ун-тов]. Москва: Высшая школа, 1980. 287 с.
18. Пашинська Л. М. Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі : Дис... канд. наук: 10.02.01 - 2011
19. Перебийніс В.І., Сорокін В.М. Традиційна і комп'ютерна лексикографія: Навчальний посібник / В.Перебийніс, В.Сорокін. – Київ: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 218 с, с.184
20. Повний словник антонімів української мови / [уклад. Л. М. Полюга]. – 4-е вид. – Київ : Довіра, 2008. – 510 с.
21. Прадід Ю. Ф. Історія української фразеографії / Мовознавство. – 2012. – № 1. – с. 31–39.

22. Російсько-українські словники / упор. А. Рисін, В. Старко, Ю. Марченко, О. Телемко та ін. 2007–2024. URL: <https://r2u.org.ua>
23. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013.– 600 с
24. Сеньків С. С., Цимбаляк К. В. Фразеологічні одиниці з компонентом „кількісний числівник” в сучасній українській мові (на матеріалі фразеологічних словників) “Advanced technologies for the implementation of educational initiatives”, 19-22 березня 2024 р., Бостон, США, с. 179-185
25. Словарь української мови : у 4 т. / [упор. Б. Д. Грінченком]. – 1907– 1909
26. Словник українських ідіом / Уклав Удовиченко Г. М. Київ: Рад. письменник, 1968. 464 с.
27. Словник української мови [Текст]: у 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. Київ : Наукова думка, 2010
28. Словник української мови. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
29. Словник фразеологічних антонімів української мови/ [уклад. В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз]. – 4-е вид. – Київ : Довіра, 2008. – 349 с.
30. Словник фразеологічних синонімів / [уклад. М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський; за ред. В. О. Винника]. – Київ : Рад. шк., 1988. – 200 с.
31. Сучасний фразеологічний словник української мови / [уклад. А. П. Ярещенко , В. І. Бездітко та ін.]. – Харків : Торсінг плюс, 2009. – 640 с.
32. Сінкевич Н. М. Сучасний електронний український словник як база лінгвістичного аналізу слова. Дослідження з лексикології і граматики української мови. 2011. Вип. 10. с. 243
33. Ужченко В. Д. Нові рубежі української фразеології. Рец. на кн. : Словник фразеологізмів української мови / Укл. В. М. Білоноженко, І. с. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко; відп. ред. В. О. Винник. Київ: Наук. думка, 2003. – 1104 с. // Українська мова. – 2004. – № 1. – с. 107–117

34. Українська авторська лексикографія: здобутки та перспективи / Цимбалюк-Скопненко Т. // *Українська мова*. – 2010. – № 2. – с. 3-14.
35. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004.
36. Українсько-англо-російський ілюстрований фразеологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Донбаська національна академія будівництва і архітектури, Донецький держ. медичний ун-т, Російський ун-т дружби народів, Воронежський держ. архітектурно-будівельний ун-т ; уклад. І. Є. Намакштанська [та ін.]. - Донецьк : [б.в.], 2007. - 268 с.: іл.
37. Українсько-болгарський фразеологічний словник = Украинско-български фразеологичен речник : 3000 реєстрових фразеологічних одиниць / Уклад. Катерина Костянтинівна Потапенко-Калоянова. – Київ. : [Б.в.]; Одеса : СМІЛ, 2011. – 374 с.
38. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : Моногр. / О. П. Левченко; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів, 2005. - 349 с
39. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. Київ. Сімферополь, 1997. – 252
40. Фразеологічний словник української мови. – Київ : Освіта, 1998. – 224 с.
41. Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. / Уклад.: В. М. Білоноженко та інші. Київ: Наукова думка, 1993.
42. Фразеологія сучасної української мови : посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко; М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ: Альма-матер, 2005. – 399 с.
43. Фразеологія української мови : [монографія] / Л. Г. Скрипник; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1973. – 278

44. Французько-український фразеологічний словник. / Венгренивська М. А., Венгренівська Г. Ф., Оратовський Т. Б. - К.: Генеза, 2000. - 274 с.
45. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наукова думка, 1989. 154 с.
46. Цимбалюк-Скопненко Т. (2022). Фразеографування в академічному тлумачному словникарстві: ідеї, реалізація, проблеми. *Лексикографічний бюлетень*, 31, 93–100.
47. Швачко С.О. Інтерлінгвальні аспекти фразеологічних одиниць в англійському та українському дискурсах (на матеріалі числівників)// *Вісник Житомирського державного університету*. –2011. –Випуск 56. Педагогічні науки. –с. 28-31.
48. Юрченко, О. С. Формування фразеологічного фонду української літературної мови, кінець XVIII - початок XIX ст.] Харків : Вищ. шк., 1984. – 208 с. – 1.50.
49. Adam Kilgarriff, Vít Baisa, Jan Bušta, Miloš Jakubíček, Vojtěch Kovář, Jan Michelfeit, Pavel Rychlý, Vít Suchomel. The Sketch Engine: ten years on. *Lexicography*, 1: 7-36, 2014.
50. Atkinson, R.C.; Shiffrin, R.M. (1968). "Chapter: Human memory: A proposed system and its control processes". In Spence, K.W.; Spence, J.T. (eds.). *The psychology of learning and motivation*. Vol. 2. New York: Academic Press. pp. 89–195.
51. Cambridge English Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>
52. Cathal Convery, Pádraig Ó Mianáin, Muiris Ó Raghallaigh, Sue Atkins, Adam Kilgarriff, Michael Rundell. The DANTE Database (Database of ANalysed Texts of English)
53. Collections URL: <https://docs.python.org/3/library/collections.html>
54. Corpus of Contemporary American English (COCA). URL: <https://www.english-corpora.org/coca/>

55. Hrvatski frazeološki rječnik, Antica Menac, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin, Hrvatski frazeološki rječnik, (Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.)
56. In Other Words - A Coursebook on Translation. Baker, M. (1992). London: Routledge
57. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>
58. Paquot, Magali. Lexicography and phraseology. In: Biber, D.; Reppen, R., The Cambridge Handbook of Corpus Linguistics, Cambridge University Press : Cambridge 2015 <http://hdl.handle.net/2078.1/139795>
59. Pattern Dictionary of English Verbs (PDEV). URL: www.pdev.com
60. Phraseological combinations with the numerical component: lexico-semantic and translation aspects. *Scientific Journal of Polonia University*, Vasylenko, O. YK. (2022), c. 144-150.
61. Phraseological Units with a Numeral Component in English and Ukrainian: A Comparative Aspect. *World Journal of English Language*, Pyskach, O., Trebyk, O., Drobotenko, V., Nedashkivska, T., & Tymchuk, O. (2023), 530.
62. Power Thesaurus URL: <https://www.powerthesaurus.org/>
63. PyCharm URL: <https://jetbrains.com/pycharm/>
64. Python URL: <https://docs.python.org/3/>
65. Regular expression operations URL: <https://docs.python.org/3/library/re.html>
66. SQLite URL: <https://www.sqlite.org/>
67. Tkinter URL: <https://docs.python.org/uk/3/library/tkinter.html>
68. Vakaliuk, T., Chernysh, O. and Babenko, V. The Algorithm of Electronic Multilingual Terminological Dictionary Compilation. In Proceedings of the 1st Symposium on Advances in Educational Technology (AET 2020) - Volume 2, pages 323-331
69. Wiktionary URL: <https://www.wiktionary.org/>
70. WordNet URL: <https://wordnet.princeton.edu/>

ДОДАТКИ

Додаток А. Список умовних скорочень

ФС - Фразеологічний словник / Н. О. Батюк. За: Батюк, Н. О Вид матеріалу:
Текст Публікація: Київ : Радянська школа, 1966

ФСУМ 2 - Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. / Уклад.:В. М.
Білоноженко та інші. Київ: Наукова думка, 1993.

ФСУМ 3 - Фразеологічний словник української мови. – Київ : Освіта, 1998. –
224 с.

СФСУМ - Сучасний фразеологічний словник української мови / [уклад. А. П.
Ярещенко , В. І. Бездітко та ін.]. – Харків : Торсінг плюс, 2009. – 640 с.

Додаток Б. Фрагмент БД зібраних фразеологізмів (файлу mydatabase.db)

ukr_phrase	eng_phrase	definition	ukr_example	eng_example
Один і той же(той самий)	One and the same	такий самий, той самий; однаковий.	Зурна повторяла один і той самий голос, монотонний, невиразний, безконечний, як пісня цвіркуна (Коцюб., I, 1955, 395)	Which is his big thing, is that critical race theory and diversity and inclusion initiatives are one and the same thing. (Dana Taylor, USA TODAY, 11 Jan. 2024)
Один чорт(біс)	much of a muchness	все одно, той самий	Один біс, що пан, що багатий мужик (М. Коцюбинський)	I find MFA writers are all much of a muchness to me. A bit like opening a box of dried dates hoping for something other than a sugar coma, permaybehaps a peppermint or a Red Hot secreted in amongst the sticky soft sweetness. (Reviews, Discussion.The Devil All the Time by Donald Ray Pollock. 2012. Source WEB http://www.goodreads.com/book/show/10108463-the-devil-all-the-time)
Один без одного дихнути не можуть	joined at the hip	багато часу проводять разом	У народі кажуть, що справжні друзі один без одного дихнути не можуть, тож усі проблеми завжди вирішують разом (із журн.)	All through these decades, we've been joined at the hip because our solo music falls in a similar genre. (Alessandro Corona, The Enquirer, 18 Apr. 2024)

Один на один	one on one	на одинці з кимось, віч-на-віч	Ото як зчепляться з Павлом. Один на один. З присутніх навмисне ніхто не зустріє (А. Головка);	There's also the EPIC Advocate program, which pairs players one-on-one with another professional actor, teacher or coach for support with lines, harmonies, class homework, audition prep and more. (Abbey White, The Hollywood Reporter, 14 May 2024)
Один (одне) з-перед (перед, поперед) одного	at sixes and sevens	не дотримуючись порядку, черговості; навперебій.	Тисячі тисяч зірок одна перед другою вигравають .. Серце замирає; душа роздимається, ширшає... (Панас Мирний);	As Mr. Potato had described it, the kitchen and all in it were at sixes and sevens: the silly old pumpkin who considered himself a wheel trundled along, almost knocking the little elf down (Yang Hongying)
Перевчитися на один бік	get too big for (one's) britches	стати пихатим	Вона часто нарікала матері на Грицька, казала, що він перевчився на один бік, так що навіть не хоче їй вклонятися (С. Васильченко)	Apple workers aren't just concerned about an office space that has outgrown its britches. (Chloe Berger, Fortune, 19 Aug. 2022)
Перехвалювати / перехвалити на один бік	spoil (one) rotten	псувати когось надмірною похвалою	Та ну-бо вже, не хваліть, а то перехвалите на один бік! (М. Кропивницький).	He was spoiled rotten, but who wouldn't do that for their miracle baby. (Charmaine Patterson, Peoplemag, 16 Feb. 2023)
Сидіти один на одному	packed like sardines	багато когось, тісно	За ложі ми вже нічого не кажемо: там, як ото говорять, один на одному сидять (З журналу)	The mob grabbed a ladder and shoved it through the tunnel, where still images from bodycam footage show police packed in like sardines. (Ryan Oehrli, Charlotte Observer, 5 Feb. 2024)

В один гуж тягти	work in concert	діяти заодно	Свідків усіх добрано таких, що вони в один гуж тягли (Гр., П, 1963, 417)	Logics of risk and insurance that cast white bodies as credible and credit-worthy work in concert with logics of public safety that cast black bodies as neither safe nor part of the public. (Kaya Naomi Williams. Social Justice. 2018)
В один голос	in chorus	Одностайно/одночасно	Усі в один голос радять виряджати Степана, не гаячись, і, певно, так воно і повинно бути (М. Кропивницький)	Bonne nuit, Madame de Castiglione, " we said in chorus (Edmund, White. Harvard Review. Issue 54. 2018)
[Усі] як один (одна)	On the same page	а) одностайно, дружно	Як один, всією громадою постановили Піски не пустити козаків у село (Головко, П, 1957, 313);	Perhaps for the first time, the two are on the same page about Mr. Biden's future. (Katie Rogers, New York Times, 26 Mar. 2024)
Як один фунт	on the nose	рівно, точно	Твій хліб уже перевезли до склепу. Зважили. Шістсот двадцять п'ять пудів, як один фунт (І. Микитенко)	We take it on the nose through earnings. (Articles & Reports (Business & Administration) BNC-CBY)
З'їсти з кимось не один (добрий) пуд солі	To go through thick and thin together	довго жити з ким-небудь, зазнати чималих випробувань у спільних діях, пізнати, вивчити когось і т. ін.	Мораль: раніш, як братися за роман, треба з'їсти з сучасними героями ще не один пуд солі (М. Хвильовий)	Jack and I have been through thick and thin together. We go back almost fifteen years. (DeMille, Nelson.)

Одна нога тут, [а] друга там	in a trice	наказ, прохання чи обіцянка дуже швидко куди-небудь піти, побігти	До кабінету зайшов вайлуватий парубійко.– Оце! – подав Діденко йому листа.– І щоб одна нога тут, а друга там (А. Головка)	Braking in corners, over elevation changes, or when crossing irregularities has little effect on your direction of travel, and your rate of travel can be halved or eliminated in a trice. (Larry Griffin, Car and Driver, 3 Feb. 2023)
Одна (єдина) плоть	one flesh	нерозривне ціле	Мені здається, що ми – одне ціле: одна думка, одна плоть. І вже не лише у неї болить вивихнута нога, а біль і жаль пронизує всього мене (Ю. Збанацький)	And he did help her, his usually deft fingers as clumsy as those of an ignorant youth, and they did indeed cleave together, and were one flesh, as the Bible recommends and approves. (Beagle, Peter S)
Ні одна сльоза не покропила	No one lost sleep over it	ніхто не заплакав	Скинули Марину на візок, і ніхто не знає, де її могила; ні одна сльоза не покропила її (І. Нечуй-Левицький);	And he's been in a lot of finals, so not going to lose sleep over that. (USA TODAY, 27 Aug. 2023)
В одне горло	in the same breath	Одночасно	Благодійнику наш, кому хочеться тікати з раю, – загукали ми в одне горло (В. Стус);	Socialism suddenly gets used in the same breath as shariah, and capitalism gets used in the same breath as Foxconn. (Corporatism Is Not the Free Market. 2012 Reason.com. WEB http://reason.com/archives/2012/02/03/corporatism-is-not-the-free-market)

В одне (одно) вухо влізти, а в друге вилізти	Land on one's feet	Уміти викрутитися з будь-якої складної ситуації, знайти спосіб уникнути небезпеки; бути спритним, винахідливим, хитрим.	– З ходу ловить чужі думки й підіймає їх на всю губернію або приноровляється до них, як вигідніше йому. І він [Кульницький] такий, що в одне вухо влізе, а в друге вилізе (М. Стельмах)	A wingsuit manufacturer in South Africa is developing a design that would allow a chuteless pilot to land on his feet, no landing strip required. (James Vlahos. MAG: Popular Mechanics. The Man in the Black Flying Suit. Vol. 187, Iss. 6; pg. 80. 2010)
В одне вухо впустити, а в друге випустити	In one ear and out the other	неуважно слухати	– Що ж, як ти далі і все позабуваєш? – А про ту заморську нісенітницю, то я в одне ухо впускала, а в друге випускала, та й зовсім-таки не знаю (Марко Вовчок)	I predict things, and I'm never wrong. You're gon na win the U.S. Open. " I said, " Well, thanks, " but it was in one ear and out the other (Barrett, Connell)
Кривий на одне око	one-eyed	одноокий, сліпий на одне око	За ним їхали Мартин з своїм братом, кривим на одне око (П. Панч);	I tried hard to make that agricultural one so broad and so perfectly palpable that even a one-eyed potato could see it (Mark Twain)
Як не одне то інше	if it's not one thing, it's the other	серія невдач	Чому я не можу пожити спокійно, одні проблеми...Як не одне то інше	I lost my wallet yesterday. At the moment, if it's not one thing, it's the other.
Варті одне одного	worth each other	Який один, такий інший (про негативні риси, учинки і под.)	Не шкода їх зовсім, один одного варті (О. Корнійчук)	They are both bad people, they are worth each other

Одним вухом чути (слухати і т. ін.)	catch wind of (something)	а) не повністю, трохи чути; б) між іншим, мимохідь, випадково чути	– Там і миша не пролізе, – прохрипів полковник Уолш, потягуючи коньяк і прислухаючись одним вухом до розмов (О. Гончар)	Will Jaime catch wind of this plan and kill her -- and will that be how Maggy the Frog's prophecy gets fulfilled? (The Verge, 2017 (17-08-26), "12 unanswered questions before the Game of Thrones season 7 finale")
Одним духом	In a New York minute	а) відразу, без перерви. б) дуже швидко, вмить	а) Брат одним духом вихилив молоко (Дім., І будуть люди, 1964, 271); б) Світлано, сходи до Матвія. Скажи, хай зараз запряже коней в гарбу і одним духом їде сюди! (Зар., Антеї, 1962, 206)	The political pendulum can swing slowly or in a New York minute, often depending on what unforeseen thing happens next. (Michael Smolens, San Diego Union-Tribune, 5 May 2024)

Додаток В. Повний програмний код

1. Повний програмний код бази даних:

<https://github.com/Yev02MM/bilingual-electronic-dictionary-with-a-numeral-component/tree/main/database>

2. Повний програмний код інтерфейсу:

<https://github.com/Yev02MM/bilingual-electronic-dictionary-with-a-numeral-component/blob/main/%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%84%D0%B5%D0%B9%D1%81.py>